

Meesterschap in de 21^e eeuw

A21: een hedendaagse scholingsweg aan de kunsten

Dr. Jeroen Lutters

Lectoraat kunst- en cultuureducatie ArtEZ

Meesterschap in de 21^e eeuw

A21: een hedendaagse scholingsweg aan de kunsten

Dr. Jeroen Lutters

Lectoraat kunst- en cultuureducatie

Lectorale rede bij de aanvaarding van het lectoraat kunst- en cultuureducatie aan ArtEZ hogeschool voor de kunsten in Arnhem op vrijdag 23 januari 2015.

*Now that we do not have priests
and philosophers any more,
artists are the most important
people in the world.*

Gerhard Richter

Voor Boris, Robert, Rafael en Django

Inhoudsopgave

DEEL I - Meesterschap in de 21e eeuw

Lectorale rede Jeroen Lutters

1. Een woord vooraf	9
2. A21: Academy 21	11
3. Nieuwkomer - propedeutische fase	19
4. Aspirant - bachelorfase	25
5. Kunstenaar - masterfase	31
6. Leermeester - post-graduate fase	37
7. Educatie	43
8. Onderzoek	47
9. Slot	50
10. Nawoord	53
Literatuurlijst en bronvermelding	54

DEEL II - Meesters aan het werk

Interviews Janeke Wienk

Inleiding	59
Over meesterschap & educatie: Gert Biesta	61
Over meesterschap & mode: José Teunissen	63
Over meesterschap & theater: Dorien Folkers	65
Over meesterschap & dans: Gaby Allard	67
Over meesterschap & danseducatie: Netty van den Bosch	69
Over meesterschap & architectuur: Ko Jacobs	71
Over meesterschap & jazz: Michiel Braam	73
Over meesterschap & theorie in de kunsten: Peter Sonderen	75
Over meesterschap & design: Floris Schoonderbeek	77
Over meesterschap & de werkplaats typografie: Armand Mevis	79
Over meesterschap & beeldende kunst: Rinke Nijburg	81
PROFIRERA - Lidewij Edelkoort	83

Deel I

Meesterschap

in de

21^e eeuw

Lectorale rede Jeroen Lutters

1. Een woord vooraf

Mastering creativity

Meesterschap in de 21^e eeuw is een proces van mastering creativity. Hogescholen voor de kunsten zijn hiervoor de aangewezen plek, maar zij hebben het niet makkelijk en staan onder druk. Ze dreigen te verworden tot smalle beroepsgerichte opleidingen. Het is belangrijk dat we deze broedplaatsen voor creativiteit beschermen. Kunsthogescholen behoren plaatsen te zijn waar de creatieve gedachte zich in vrijheid en vriendschap kan ontwikkelen tot een hedendaagse kunstvorm.

Laten we ons daarom inspannen het educatieve concept hogeschool voor de kunsten te 'herdenken' om meer duidelijkheid te krijgen over het doel van deze vorm van onderwijs. Uitgangspunt is de academie als een plaats waar gewerkt wordt vanuit een biografische insteek. Een 'spare room' waar de student in de levensfase tussen kindertijd en volwassenheid zich vanuit persoonlijke vragen uiteen kan zetten met de kunsten.

Het proces van mastering creativity gehoorzaamt aan de wetten van een persoonlijke scholingsweg. De student ontwikkelt zich daarbij in de kunsten. Hij komt zo tot een hogere vorm van bewustzijn, die culmineert in de l'uomo creativo: de creatieve mens waaraan in de 21^e eeuwse samenleving behoefte is. De scholingsweg is onder te verdelen in vier fases: die van de nieuwkomer, de aspirant, de kunstenaar en de meester.

De hogeschool voor de kunsten staat centraal in deze rede. Niet als een plaats voor smalle beroepsmatige professionalisering, maar als een plaats voor de toekomstige l'uomo creativo. Een plaats die leermeesters in de kunsten voortbrengt. Cultuurdragers duiken hier als wandering teachers en performing artists op. Dit alles tracht ik te vangen in het navolgende concept dat ten grondslag ligt aan de activiteiten van het lectoraat kunst- en cultuureducatie.

2. A21: Academy 21

In U21: creativiteit als noodzaak (2013) heb ik uiteengezet dat in sociologisch opzicht de 21^e eeuw een eeuw is van de ontketende held. Prometheus niet langer aan de rotswand. Een eeuw van existentiële vrijheid. Maar kunnen wij omgaan met die vrijheid? Op grote schaal zien we dat vrijheid leidt tot destructief gedrag. God is dood, zegt Nietzsche. Er heerst angst voor de vrijheid, stelt Fromm. Hoe kunnen we op een creatieve, positieve en menswaardige wijze omgaan met vrijheid?

De kunsten zijn van belang, als wetenschap, als opleiding, als kennisbron, als future design. De kunsten fungeren als aanjager van onze creatieve vermogens. Paradoxaal genoeg lijken de kunsten en de humaniora in het onderwijs van steeds minder belang. Er wordt zelfs gesproken over de 'vergeten wetenschappen'. Waar in de tijd van mijn vader kunst en filosofie nog werden gerekend tot de hogere vormen van wetenschap, zijn ze nu verworpen tot een bijvak. Dit blijkt ook uit het nog steeds verder terugdringen van kunst- en cultuurvakken in het onderwijs en de onevenredig hoge bezuinigingen op dit onderdeel van de rijksbegroting.

Er zijn gelukkig ook positieve signalen - gek genoeg vanuit sociaal-economische hoek. Een belangrijk keerpunt was het verschijnen van Richard Florida's *The rise of the creative class* (2002) aan het begin van de 21^e eeuw. Bedrijfsleven en overheid begonnen zich oprecht af te vragen hoe de menselijke creativiteit weer de plek kon krijgen die hij verdiende. Een beweging die geloofde in het belang van de creatieve mens in een kale urbane samenleving. Een beweging die de professionele kunst stimuleerde, als aanjager van economische vooruitgang. Een beweging die ook het belang van amateurkunst en -design onderstreepte als aanjager van innovatie.

Lichtpunten als deze liggen in lijn met een opleiding waarin de ontwikkeling van de creatieve mens centraal staat. De creatieve

mens die in ieder van ons aanwezig is, maar in het bijzonder tot uitdrukking zou moeten komen bij de studentenpopulatie van de huidige hogescholen voor de kunsten. De creatieve mens die in plaats van een destructief, een positief antwoord weet te geven op een cultuur van vrijheid. De student die aan een opleiding begint om meester te worden over zijn creatieve vermogens.

Hoe zit het in dat verband met de hedendaagse opleidingsconcepten? Passen die nog? Beantwoorden ze aan wat studenten in kunstopleidingen willen ontwikkelen? Geven ze ruimte aan de docenten die iedere dag met het opleiden van studenten in de weer zijn? Passen ze bij de samenleving van morgen? In deze rede wil ik een voorstel doen voor een opleidingsconcept dat meer is dan een papieren tijger. Een visie die uitgewerkt kan worden tot een concreet opleidingsontwerp. Geschikt voor elke 'scholar' in de kunsten die op enig moment de naam 'teacher' wil verdienen. Ik noem het Academy 21 (A21).

A21: de schets

Hieronder volgt een eerste schets van het fundament van Academy 21: een eigentijdse vrijplaats waar de l'uomo creativo tot ontwikkeling kan komen.

Een biografische benadering

Het creatieve opleidingsconcept dat ik voor ogen heb, steunt in de eerste plaats op een biografische benadering. Ieder mens beschikt over creatieve vermogens. De biografische benadering is een ontwikkelingspsychologisch concept. Een vorm van denken in levensfasen, die niet noodzakelijk synchroon hoeven te lopen met leeftijd. Kunstopleidingen zijn voor mij plekken waar het 21^e eeuwse 'zelf' als het belangrijkste kunstwerk tot ontwikkeling komt. Het is een vorm van beeldhouwen aan het zelf. Opgevat als een werk van Michelangelo, die laag voor laag het marmer weghakte totdat de eigenlijke gestalte zichtbaar werd.

Het onderwijsconcept steunt op een way of life die herkenbaar is in het leven en werk van grote kunstenaars van dit moment. Denk aan Ai Weiwei, Marina Abramovic, Gerhard Richter. Zij vertellen in

kunst wat Spinoza, Nietzsche en Foucault duidelijk probeerden te maken in hun filosofie, en Boeddha, Mozes of Jezus in hun leerstellingen: het verhaal van het creatieve zelf als een hybride vorm, tot stand gekomen in een proces van levenslang studeren en zichtbaar in de vorm als een performing art.

A21 is onderwijs met als opdracht het 'uitpellen' van de l'uomo creativo. Doel is het tot wasdom komen van een markante vrije persoonlijkheid. De scheppende mens wordt zichtbaar. Hij krijgt gaandeweg vat op zijn lichaam en psyche. Hier rijpt de nieuwkomer tot (leer)meester. Hier wordt de jongeling volwassen. Hier wordt 'receiving identity' tot 'making identity'. Iedereen is 'scholar'. De student en de docent, ieder vanuit zijn eigen rol.

In de navolgende hoofdstukken zal ik dieper ingaan op dit sculpturale proces. Een proces van metamorfose waarbij ik voor het gemak vier fasen onderscheid: de nieuwkomer in de propedeutische fase, de aspirant in de bachelorfase, de kunstenaar in de masterfase en de leermeester in de post-graduate fase.

Een scholastieke benadering

Het opleidingsconcept steunt in de tweede plaats op een (westerse) scholastieke traditie en brengt de student daarmee een stap verder dan de uitsluitend biografische benadering. Het benadrukt het dialectische proces tussen student en kennisbron (in de gestalte van een persoon of object). Een eenzijdige biografische benadering leidt tot een gesloten oriëntatie op het zelf. In de scholastieke traditie - oud en nieuw - speelt nieuwe kennis een belangrijke rol. Daarvoor is een ander nodig.

Opleiden in een scholastieke traditie vraagt om een docent die meer doet dan opleiden in een uitsluitend economisch gedreven model. In plaats van alleen toepasbare inhouden aan te bieden, dient hij ook oog te hebben voor de unieke biografie van iedere student. Hij benut zijn pedagogische en didactische kwaliteiten om de student te helpen zichtbaar te worden in de wereld. De waarachtige docent is niet geïnteresseerd in het maken van een kopie van zichzelf. Hij is, als opvoeder, op zoek naar het eigene, het andere, van de student. Hij stelt zijn kennis beschikbaar voor de ontwikkeling van de student.

De scholastieke traditie betekent voor de student dat hij zich serieus uitzet met de bronnen van de beschaving. Hij heeft niet alleen oog voor innovatie maar ook voor het erfgoed. Hij beseft dat iedere nieuwkomer op de schouders van grote voorgangers staat. Hij beseft dat cultuur een gegeven is met meerdere lagen, verbindingen, maar vooral ook creatieve uitdagingen. In de kunsten bestaat er geen andere waarheid dan de waarheid die samenvalt met de schoonheid van de vorm.

Een kunstzinnige benadering

Het opleidingsconcept steunt in de derde plaats op de kunsten als centraal beginsel. Kunst als het originele product van de menselijke creatieve vermogens. Kunst als een complexe vorm van denken. Kunst als een primaire kennisbron. Kunst als een uitdrukking in het hier en nu.

Kunst is ook de vorm waarin wij ons uitdrukken. Dit heeft dus invloed op alles om ons heen. Niet alleen op de vakinhouden van de opleiding, ook op de dagindeling, de lesinhoud, de wijze van doceren, het management en de ondersteuning. Gerhard Richter spreekt in dit verband over het belang van het informele in de 21^e eeuw. Een interessant thema waarop ik later terugkom.

De gemeenschappelijke taal van de kunst raakt de taal van de vrije geest. Het vakkundige meesterschap (techne) is belangrijk. Het is echter een misvatting om te denken dat vakmanschap gelijk staat aan kunstenaarschap. Zij liggen in elkaars verlengde maar zijn niet aan elkaar gelijk. Vakmanschap is onderdeel van kunstenaarschap, maar omgekeerd hoeft dat niet het geval te zijn. Kunstenaarschap is meer dan expressie van een vrije gedachte. Het is een niveau van ontwikkeling van de mens als geheel.

Een academische benadering

Het creatieve opleidingsconcept stoelt in de vierde plaats op een academische omgeving: de hogeschool als cathedral of culture (Wim Wenders, 2014) met een duidelijke culturele functie voor de student en voor de samenleving. Net zoals de universiteit een symbolische functie heeft die meer is dan een professionele functie. Binnen een hogeschool voor de kunsten is plaats voor de geest van Plato, Alanus, Emerson - allemaal op zoek naar de

vrije geest als creatief beginsel. Het is geen plek die begint bij het beroepsmatige denken, maar een plek waar de ontketening van het vrije denken en handelen centraal staat.

De academische benadering heeft binnen het universitaire bouwwerk in de afgelopen eeuwen standgehouden in de university colleges waar gedoceerd wordt in de liberal arts. Hier leeft nog de educatie naar vrijheid aan de hand van kunst en humaniora. Verderop zal ik ingaan op het feit dat we hier te maken hebben met plekken die zich uitstekend lenen voor scienta creativa, een creatieve vorm van research based art, op basis van kunst. Hier bestaat nog de mogelijkheid voor het antifragiele.

De nieuwe academie van de kunsten is als een studio of een atelier. Het is de plaats waar de nieuwkomer tot meester kan uitgroeien. Hij boetseert niet alleen meer de materie (disciplinair), maar ook zichzelf en zelfs de samenleving. Vanuit een eigen ontwerp staat de kunstenaar als scheppend subject centraal, aan de hand van inhouden die geen doel maar middel zijn. Leven, werk en studie komen samen. Het voorhanden liggende materiaal worden gaandeweg bekeken, bestudeerd, uitgewerkt en geordend. Het proces van 'mastering creativity' wordt een proces van 'production of subjectivity'.

Binnen A21 ontwikkelt zich gaandeweg de meester, de l'uomo creativo. De creatieve mens is de drager van een 21^e eeuwse renaissance, een nieuwe gouden eeuw. Een netwerk van wandering teachers wordt zichtbaar: performing artists met het vermogen om anderen te inspireren. Kunsthogescholen worden ontmoetingsplaatsen. Academies als ijkpunten voor een 21^e eeuwse cultuur. Meditatieve plekken waar de creatieve gedachte in alle rust vorm kan krijgen in artistieke vormen.

A21: de inrichting

Na deze eerste schets van het fundament van Academy 21 probeer ik een beeld te geven van de concrete inrichting van de opleiding. Het is een academie voor de kunsten waar de student zijn persoonlijke scholingsweg kan doorlopen. Een vorm van hoger

onderwijs zonder voorbarige fixatie op een toekomstige smalle beroepspraktijk van kunstenaar of kunstdocent. Een plek waar de student zijn 'way of the artist' kan gaan. Een opleiding die als inspiratie kan dienen voor de mens die op zoek is naar een positieve uitzetting met vrijheid.

Het is een plek voor kunstenaars die zich gaandeweg ontploegen tot (in de woorden van Richter) the most important people in the world. Mensen die meester zijn geworden over hun verspreide creatieve en artistieke vermogens. Mensen die in verbinding staan met de beschaving waaraan de l'uomo creativo schatplichtig is. Creatieve mensen die tegelijk kunnen inspelen op steeds wisselende maatschappelijke contexten. Creatieve mensen die zich ontwikkelen in een proces van engaging (vragen), receiving (waarnemen), making (denken) en teaching (vertellen).

Dit is A21, zoals die na het doen van wat opgravingen ook terug te vinden is bij ArtEZ hogeschool voor de kunsten. Naast ambacht en theorie is hier altijd veel aandacht besteed aan de mens. Je zou zelfs kunnen beweren dat de door mij geschetste onderwijsopvatting al verdukt aanwezig is bij ArtEZ en slechts een expliciete identificatie behoeft. Niet voor niets hebben wandeling teachers als Daan Roosegaarde, Iris van Herpen, Mark Manders, Viktor & Rolf en Lidewij Edelkoort hier hun sporen liggen.

Afbeelding 1, Fase van Anne Teresa De Keersmaeker

FASE

Anne Teresa De Keersmaeker

Anne Teresa De Keersmaeker (Mechelen, 1960) toont in Fase de galante, rusteloze bewegingen van een jonge vrouw. Bewegingen van figuren die langzaam, nauwelijks opvallend, transformeren, in gesprek met zichzelf, elkaar en hun omgeving. Eenvoudig en complex; uniek en universeel; vast en vloeiend. Net als de muziek van Bach maar ook van Reich. Een wereld van de materie en de geest. Een wereld van de kunst en de wetenschap. De dans herinnert

aan de Brusselse dansopleiding PARTS (Performing Arts Research and Training). PARTS kiest nadrukkelijk voor veeleisende studenten. PARTS gaat voortdurend met studenten in discussie over de eigen doelstellingen. PARTS stuurt op het anders-zijn in een multiculturele ruimte. PARTS gaat uit van een zelfstandige verhouding van de student tot zijn studielandschap. PARTS is niet voor niets een excellente hogere kunstopleiding.

3. Nieuwkomer

Propedeutische fase

De creatieve opleiding die ik voor ogen heb, hoort een plaats te zijn waar de student zich samen met docenten in vrijheid kan en mag ontwikkelen, in een bewust proces van mastering creativity. Hij bevindt zich in een cathedral of culture en kan zich in alle rust ontwikkelen tot l'uomo creativo. Hij doorloopt zijn scholingsweg in een aantal fasen. Dit is een proces van liberal education als de binnenkant van professional education.

Essentieel bij deze scholingsweg is dat hij aansluit bij de biografische fase waarin de student zich bevindt. Dit zal noodzakelijkerwijs moeten leiden tot veel meer aandacht voor de biografische fase tijdens de propedeuse dan nu het geval is. De student is op zoek naar kennis die aansluit bij zijn levensfase. Hij zoekt naar inspiratie die past bij de vragen waar hij zich mee bezighoudt. Vragen die niet altijd makkelijk te beantwoorden zijn.

Uitgaande van deze visie onderscheiden we eerst het niveau van de freshman. Het is de fase van de nieuwkomer aan het begin van een scholingsweg die zijn heel eigen dynamiek kent. Deze fase heeft als doelstelling: het innemen van een eigen plek in de ruimte. Een ruimte die het karakter heeft van een 'voorhof'. Een plek voorafgaand aan de echte opleiding, aangezien de letterlijke vertaling van propedeuse 'vooropleiding' is. Iets dat te vaak wordt vergeten in het huidige onderwijs.

Existentiële vragen

De creatieve scholingsweg begint zo met een oriëntatieperiode en focust op de vragen van de student die opwellen in zijn binnenwereld. De binnenwereld van een mens is een oneindig surrealistisch landschap. Een droomlandschap. Een eigen microkosmos. Een wereld waarin de student verwonderd dwaalt

in een onophoudelijk anders zijn. Een innerlijk dat steeds weer nieuwe vragen oproept. Een landschap dat we kunnen exploreren in een beweging die lijkt op de meditatie van een oude zenmeester. Een werkelijkheid die op geen enkele manier hoeft te beantwoorden aan de wetten van de fysieke werkelijkheid.

Richtinggevende intuïties

De weg naar binnen wordt in deze fase ondersteund door richtinggevende intuïties, die als eindeloze improvisaties steeds het hoofd en het hart van de student in beroering brengen. Daar staat hij, te zoeken naar het zelf. Het volgen van intuïties is hij vaak afgeleerd. Althans, in het onderwijs waar hij gehoorzaamt aan strikte regels. Het leren werken vanuit intuïtie moet daarom tijdens de studie steeds weer worden aangeleerd. Langzaam komen de herinneringen weer op. Het is vaak moeilijk om onderscheid te maken tussen toen en nu. Tussen werkelijk en onwerkelijk. Vertrouwend op de gidsende functie van de vragen en de intuïties, verschijnt echter al gauw een eerste lichtstraal van een andere kant.

Deconditioneren

Een verdieping van de vragen komt tot stand door het kritisch afrekenen met vaste denkbeelden, wat ik heb aangeduid als liberal thinking. Harold Bloom spreekt over het belang van misreadings. Dit levert kritische en tegelijk creatieve momenten op. Iedere dag dat de student ouder wordt, is het belangrijk om meer los te komen van het moeten. Groeien is een zaak van het denken te bevrijden. Dit kan alleen door bewust deconditioneren. De student komt los van de invloed van zijn docenten, ouders, vrienden. Dit proces van vrij denken is geen liberaal proces maar eerder een libertair proces. Een vrijzinnig proces waarin nieuwe ervaringen opdoemen uit de mist.

Grenzen opzoeken

De nieuwkomer bevindt zich in een nieuwe Platoonse academie. Hij zoekt door liberal thinking de uitgang uit de grot waarin hij gevangen zat. Hij probeert steeds weer zijn grenzen te overschrijden. Berusting is dodelijk in deze wereld. Deskundigheid is een fictie voor ieder die zich hier bevindt. Ontevredenheid is volkomen op zijn plaats. Het getuigt ervan dat de student niet snel tevreden is en gevoel heeft voor kwaliteit. Dat hij de intelligentie heeft om zich te

realiseren dat de wereld oneindig groot is. Dat deskundigheid een nauwelijks te bereiken ideaal is. Het is voor de student in deze fase van groot belang veeleisend te zijn. En voortdurend in discussie gaan met zijn eigen doelstellingen en die van de ander. De student bevindt zich in de wereld die ik heb proberen te beschrijven in Het Verloren Paradijs van de Adolescent (1999).

Ongedacht weten

Als het goed is verschijnt gaandeweg het glooiende landschap dat begint in het onderbewuste en hier en daar, door de wolken heen, iets laat zien van een bovenbewuste. De student heeft meestal nog geen behoefte om dingen vast te leggen. De grootste aantrekkingskracht heeft wat Christopher Bollas aanduidt als het unthought known. De meest populaire projecten die ik ken in het onderwijs in de propedeutische fase zijn niet voor niets projecten die gekoppeld zijn aan het zelf. Het individu staat centraal. Iedere inhoud is ondergeschikt. Ieder onderdeel van het curriculum is een manifestatie van een nog te ontsluiten onbewuste wereld. Een oceanische wereld. Een groot geheim. Of misschien nog beter: een complex oerwoud met rivieren, wilde dieren en hoge bomen.

Innerlijk avontuur

De student die op deze manier mag werken in de propedeuse, gaat stilaan op avontuur. Hij heeft te maken met heel andere opdrachten dan waar hij in de regel gewend is. Hij is gewend antwoorden te geven op vragen. Toetsing en beoordeling krijgen in dit opleidingsmodel ook een totaal ander karakter. De student die goed op weg is, geeft geen antwoorden maar stelt vragen. Hij verstaat de kunst van het niet-weten. Hij is ontvankelijk en open. Hij is nieuwsgierig. Hoe meer hij vraagt, hoe hoger hij scoort.

Eros centraal

Eros, het Latijnse equivalent van het Griekse eros, is deze fase het centrale beginsel. Niet als erotiek maar als aantrekkingskracht, van leven, dood, liefde en geluk. De aantrekkingskracht ook van een gemeenschap van gelijken. Scholing is hier als een groot gebaar van vriendschap. De aantrekkelijkheid van de community is de drijvende kracht achter alles wat hij doet. De student is een Telemachos. Hij is een Hamlet. Studenten en docenten lopen door elkaar. Daarbinnen en daartussen ontstaat een eerste glimp van het 'zelf'.

Tot slot

Mijn oude leermeester Bernard Lievegoed schreef in 1995 De levensloop van de mens, voor mij nog steeds een belangrijke inspiratiebron. De fase van de nieuwkomer laat hij samenvallen met de adolescentie, het moment van de eerste gewaarwording van het 'ik'. De adolescentie is een kantelmoment, een moment in het absolute hier en nu. Hier start de ontdekking van de 'tweede mens'. Het is de start van een volwassen proces van zelfontplooiing en zelfcreatie.

Afbeelding 2, Orlando van Sally Potter

ORLANDO

Sally Potter

Orlando is een meesterlijke film van Sally Potter (Londen, 1949) met de Britse actrice Tilda Swinton in de hoofdrol. Orlando is een vrouw die geboren wordt als jongen en ontdekt dat zij een vrouw is. In een prachtige scène staat ze op uit haar bed, doet haar pruik af en droomt voor zich uit. Ze staart. Haar blik richt ze op de spiegel waarin zij haar naakte lichaam - dat van een volwassen vrouw - ontwaart. Eenmaal vrouw blijkt de wereld er heel anders uit te zien, niets is meer vanzelfsprekend.

Orlando moet haar positie bevechten. Niet voor niets raakt ze de weg kwijt. Uiteindelijk weet zij haar vrouw en man zijn te verenigen in haar huwelijk met Shelmerdine en in haar schrijverschap. Orlando is een verfilming van het gelijknamige boek van Virginia Woolf (1928). Het is een fictieve biografie van het leven van Vita Sackville-West. Sally Potter behoort tot de beste Britse onafhankelijke filmmakers.

4. Aspirant

Bachelorfase

De bachelorfase in A21 is een totaal andere biografische fase in het proces van mastering creativity. De student treedt nu naar buiten. Het 'andere' komt in plaats van het 'zelf'. De vraag naar de aard van deze bewustzijnsfase komt terug in het fragment Orlando. De student krijgt een natuurlijke behoefte aan de wereld om hem heen. Hij stelt vragen. Hij leert te luisteren. Hij laat zich aanspreken. Hij begint te proeven en betasten. Hij stapt in de wereld om zich heen. Een wereld die ik al eerder heb aangeduid als de wereld van de telling objects, of teaching objects. De student volgt een bachelorprogramma met een eigen structuur. Ik heb daarvan al iets proberen weer te geven in De poëtische taal van de adolescent. Over de schoonheid van het anders-zijn (2009). Studeren is hier het proces van sculpturing the self. Studeren als making biography. Mastering creativity als de wereld verkennen.

Waarnemen

Verkennen betekent waarnemen. Waarnemen is een vorm van luisteren. Meer dan kijken, dat eerder een vorm van spreken is. De student verlaat de voorgeschreven ruimte en maakt zijn eerste stappen in een nog onontdekte vrije buitenwereld. Hij ontwaart de eerste objecten: de zon, de maan, de sterren, de dieren en de planten om zich heen. Ontwaren doet hij met alle zintuigen. Zelfs met zintuigen die wij niet kennen. Soms vindt hij iets: een steen, een stuk stof, een stuk hout of metaal. Soms niets. Maar zelfs dat hoeft niet erg te zijn. Sterker nog, misschien sterkt de stress de kracht van het zoeken, in het plotselinge besef dat vrijheid niet een product is, iets dat iemand je geeft en je vervolgens kan overdragen, maar een onnavolgbaar proces dat uit het niets ontstaat. Soms moet de student als in een rouwproces eerst iets verliezen, om vervolgens zijn eigen stem te vinden.

Het andere

De wereld van 'het andere' is er een van sprekende objecten. De Artist as a Young Man (James Joyce, 1916) vervolgt zijn weg. Deze dimensie is het beste te begrijpen in termen van een objectwereld. De zenmeester heeft aandacht en eerbied voor het object. Het object openbaart zich als een sprekend object. Het vertegenwoordigt iets onderscheidends, een andere vorm, een andere kleur. Het kent een eigen weg waarvan het einddoel vaak niet in beeld is. De wereld van het andere is een wereld waar plotseling zaken opdoemen en verschijnen. Het is een wereld vol verrassingen. Zo vergaat het ook de student.

Reizen

Sprekende objecten bevinden zich overal in de ruimte en zijn reden om te reizen, zoals Orlando dat ook doet. De bachelorfase is een periode om verschillende ervaringen op te doen. Dat betekent dat wij in toekomstige vormen van opleiden, wellicht rekening moeten houden met een bachelorfase waarin de student niet vastzit aan een omschreven curriculum dat hem dwingt op een plaats te blijven en met een team van docenten en studenten te werken. Zou het geen beter idee zijn als het tweede en derde jaar van een gemiddelde bacheloropleiding ruimte biedt aan buitenlandse reizen, het bezoeken van vreemde gebieden en andere volkeren?

Traditie

De objecten zijn ook verdeeld in de tijd, die we leren kennen door kennis te maken met tradities. Kennismaken met de ambachten is een manier om in contact te komen met de materiële wereld in zijn historisch-antropologische verschijningsvorm. Het ambacht is een toonbeeld van het in verbinding staan met de kennis en kunde van het verleden. Het is een levende traditie. Een goed gemaakte tafel of stoel maakt de verbinding met zijn voorgangers. Het is of de student het verleden kan horen spreken. De wereld die er nu toe doet, is de wereld van het tastbare. Het is de natuur. Die nu te leren kennen, hem in te delen, ermee te leren werken, is waar het omgaat. De oeroude wereld die er al was, lang voor dat wij werden geboren.

Toekomst

De tijd bevindt zich achter maar ook voor ons. Een wereld van nieuwe technieken, een oneindig landschap strekt zich uit. De nieuwste vindingen zijn niet meer dan de eerste try-outs, de eerste buien voorafgaand aan de storm. En inderdaad, de toekomst beweegt zich richting de student als een storm. Het is een wereld die we slechts in onze vermoedens kunnen benaderen. In zijn precieze vorm is de voorspelling even onbetrouwbaar als een weerbericht. Is het daarmee onbelangrijk om een toren te beklimmen en een blik te werpen in de verte? Verdoen we onze tijd door antennes te richten op deze wereld? Ik denk het niet. De toekomst kent verschillende scenario's. De mate van realisatie hangt mede af van de voorwaarden die worden geschapen in het nu.

Geduld

De aspirant is ook gebaat bij aandacht voor de grote kansen die de toekomst biedt. Geduld is een belangrijk onderdeel bij de realisatie daarvan. De student leert wachten op het moment dat de witte zwaan voorbij komt. De periode tussen 21 en 25 jaar is een periode van werken en wachten op het juiste moment. De econoom Taleb spreekt in dit verband over de strategie van het ontwikkelen van het antifragiele. Hij gaat uit van een organische verbinding met de omgeving, waarbij je op de stabiele momenten je lichaam en geest zoveel mogelijk in rust brengt zodat je kan pieken op het moment dat zich een belangrijke mogelijkheid voordoet. De student kan op dezelfde manier in rust zijn. Hij kan wachten op die ene kans die zich voordoet en dan toeslaan.

Focus

Focussen is richten op het brandpunt waar de lichtstralen samenkomen. Het is het verdiepen van de waarneming dat op zo'n moment van belang is. De student dient daarvoor gevoel te ontwikkelen, net als een spits voor de goal die weet wanneer hij kan scoren. De docent kan daarbij een stimulerende factor zijn door inzicht te geven in wat van belang is in het geheel (close reading). Hij kan dit alleen niet doen als het moment daar is. Cultuur en natuur zijn in de ogen van Spinoza de weerschijn van 'het ene'. Het is een geruststellende gedachte te beseffen dat de wereld niet bestaat uit of/of maar dat wij leven in een universum waarin voortdurend combinaties mogelijk zijn. En dat die

combinaties mogelijkheden bovendien niet eindig maar oneindig zijn. Focussen is het moment pakken voor een diepteboring naar de kern. Is het moment voorbij, geen paniek, er komt vanzelf weer een nieuwe kans.

(Zelf)discipline

Zelfdiscipline oefenen helpt bij het beteugelen van ongeremde emotie. Het helpt de student zijn weg te vervolgen, ook als het even minder gaat. Een stevige basis is daarvoor van belang. Een eigen huis creëren is bevorderlijk voor het scheppen van rust. De rituele werkelijkheid van het thuis is de zachtere variant van de discipline, die zich anders beperkt tot regels. Ik weet dit uit eigen ervaring; samen boodschappen doen, inrichten, naar de film gaan, vrienden uitnodigen geeft een vruchtbare bodem. Het is ook een eerste prelude op het creatief scheppen van een eigen wereld met behulp van de vaak beperkte aanwezige middelen.

Pathos centraal

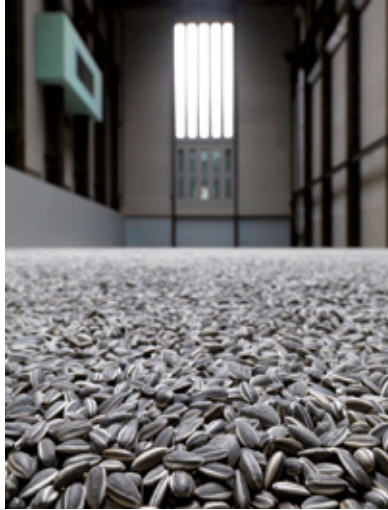
Pathos, het Griekse woord voor emotie, is een belangrijke kracht in deze tweede fase. Het is de centrale drive achter het verkennen van grenzen. Het geeft energie aan het streven naar kennis en inzicht. Het vormt de basis voor kunst en wetenschap. Het opent voor de student de weg naar de 'mogelijke werelden' waar Plato, Leibniz, Whitehead en Deleuze over schrijven. Emotie is de bodem waarop kennis groeit. Zonder emotie verdroogt deze.

De grens tussen pathos en pathologie is overigens ijl, mistig, beangstigend, zelfs onheilspellend. Vulkanen komen op die grens tot uitbarsting, gassen ontsnappen uit de aarde, aardbevingen zijn schering en inslag. De grote dichter en filmer Pier Paolo Pasolini heeft er veel over geschreven. De bewoners van de hogeschool van de kunsten worden vaak plotseling geconfronteerd met hun beperkingen. Pathologie ligt dan op de loer. En niet voor niets. In de pathologie leert de student ontdekken wat hij niet is. Het is de taak van de docent om ruimte te bieden voor ontsparingen, maar uitwassen tegen te gaan. Balanceren is de kunst.

Tot slot

De aspirant is betrokken geraakt in een volgende fase van sculpturing the self aan de hand van de kunsten. We hebben gezien hoe de nieuwkomer in de propedeuse een wereld te ontdekken had. De aspirant is in de bachelorfase gebaat bij focus, geduld en wilskracht. Hij legt zo het materiaal klaar dat hij in de masterfase van zijn kunstenaarschap kan gebruiken als grondstof. De wereld van de materie (stof) en de wereld van de geest (vorm) zijn in het bereik gekomen van de wereld van de individuele mens, zoals Schiller beschrijft in Brieven over de esthetische opvoeding van de mens (1793). Een proces zoals ook door Emerson beschreven is in *The Divinity School* en *The American Scholar*. A21 staat volledig in deze traditie.

Afbeelding 3, Sunflower Seeds van Aiweiwei

SUNFLOWERS SEEDS

Ai Weiwei

Een van Ai Weiwei's mooiste werken is *Sunflower Seeds*. Er is een indrukwekkende documentaire over gemaakt, die toont hoe Ai Weiwei (Peking, 1957) aan het werk is in de Tate Gallery. De ontstaansgeschiedenis van de porseleinen zaden komt in beeld. We zien de oude mijnen, de handwerkers die van steen klei maken, het moment van het gieten van de zaden, het procedé van beschildering, de ovens waarin het porselein wordt gebakken,

de reis naar Engeland in bakken en tassen en het verspreiden van de zaden over de vloer van de Tate Gallery. Ai Weiwei staat in de top 5 van de top 100 van Art Review. Zijn werk is een theorie-van-alles waarin wetenschap, kunst en zingeving bij elkaar komen. Hans Ulbrich Obrist, 's werelds leidend conservator, heeft niet voor niets de verwantschap besproken tussen het werk van Beuys en van Ai Weiwei.

5. Kunstenaar

Masterfase

Na een bacheloropleiding van vier jaar volgt de student een master van twee jaar. Zes jaar studie om volwassen te worden. Geen overbodige luxe. De masterstudent in A21 vraagt opnieuw om een heel eigen studieklimaat. Een klimaat dat zich duidelijk onderscheidt van de bachelorfase. De student is op weg om kunstenaar te worden.

Mogelijke werelden

De student verlaat in deze fase de zichtbare natuurlijke omgeving van de aspirant en betreedt een volgende dimensie: de mogelijke werelden. Het denken in possible worlds openbaart zich. De student gebruikt zijn verbeelding. Hij ontdekt en creëert alle mogelijke alternatieve geschiedenissen en geïntegreerde vormen van denken. Hij komt los van het feit dat het eerste zelf het enige zelf is, een Copernicaanse wending. Hij wordt onderdeel van een eindeloze kosmos. Hij wordt een creatieve wetenschapper. Hij probeert de wereld te beschouwen van de andere kant. Hij bevindt zich als een astronaut in de ruimte. Hij kijkt vanuit een ander standpunt naar de wereld om hem heen. Hij ziet dingen die hij nog nooit heeft waargenomen. Hij ziet samenhangen die voorheen voor hem verborgen bleven.

Multi-versum

Michio Kaku spreekt over *Parallel Worlds* (2004). De student bevindt zich in een multi-versum. Hij neemt zijn plek in, de voor hem enig mogelijke plek. Niets hoeft waar te zijn, niets staat vast. Hij zoekt naar nieuwe mogelijkheden en betreedt werelden waarover wij alleen maar kunnen fantaseren. Droomwerelden waarover we kunnen spreken in vermoedens. Beelden zijn als artistieke middelen in een creatief proces dat hij gaandeweg meester wordt.

Monaden

Leibniz beschrijft het multi-versum als een wereld van monaden. Russell merkt op dat die monaden op curieuze wijze met elkaar in verbinding staan. Whitehead heeft dit uitgewerkt tot een theologie waarin iedere entiteit een microkosmos is. Zelfs God beschouwt Whitehead als een van de vele microkosmosen. Monaden zijn levende organismen. Zij kunnen samenklonteren tot een vorm, zoals een kelpwoud, of een koraalrif. Alles is hier mogelijk.

Associatie

Associëren, het in gedachten leggen van verbindingen, is een belangrijke techniek bij het identificeren van deze vormen. Een associatief veld ontstaat op basis van een onbewuste logica waarbij verschillende onderdelen met elkaar in samenhang worden gebracht. De vrije associatie is volgens Freud de uitdrukking van een dieptestructuur. Deze dieptestructuur kan omschreven worden als een rizomatisch patroon. Een onderaards wortelstelsel, dat her en der boven de grond verschijnt. Ook kan een associatief veld als metafoor omschreven worden, op basis waarvan een plot kan ontstaan. Het vormt de basisstructuur van ieder nieuw verhaal.

Serendipiteit

Serendipiteit, het rekening houden met onverwachte gebeurtenissen, is van belang bij het verkennen van de nieuwe onbekende werelden. Dit heeft ook gevolgen voor de opbouw van de masterfase. Succesvolle mastertrajecten zijn zodanig ingericht dat de student niet vastzit in een stramien. Er is sprake van een beweeglijke inrichting. Een inrichting die afhankelijk van de context kan variëren. Ongelukkigerwijs gaat het onderwijs gebukt onder een starre regelzucht. De neiging bestaat daardoor de meest interessante onverwachte opbrengsten uit te organiseren.

Abductie

Abductie is een manier van redeneren waarbij een mogelijke verklaring voor een (onverwacht) verschijnsel als de juiste wordt gekozen. Abductief denken, een concept geïntroduceerd door C.S. Pierce, is een andere belangrijke cognitieve strategie. Deductie (natuurwetenschap) of inductie (sociale wetenschap) speelt hierin geen rol. Een van de belangrijkste opgaven voor de student is toe te geven aan zijn vermoedens. Het is van belang dat hij een eigen

interne logica durft te volgen. Het is nodig de tijd te nemen om de wereld te naderen en vermoedens te optimaliseren. Dat betekent dat hij moet leren om de fantasie zijn werk te laten doen, zonder die vooraf te beperken. De masterstudent beoefent dit spel op een hoog en risicovol niveau.

Experimenteren

Een vervolg op het denken in vermoedens is het denken in postulaten die zich weer lenen voor creatieve experimenten. Abductie, deductie, en inductie vallen samen. De theoretische natuurkunde geeft een mooi voorbeeld hoe dat kan werken met de ontwikkeling van de snaartheorie sinds 1970. De tot dan toe logische dimensies bleken niet voldoende om de werkelijkheid te begrijpen. Dit was de reden dat de snaartheorie werd ontwikkeld. Deze unificatietheorie omvat op zijn minst negen dimensies. Een creatieve daad maakt het mogelijk om volstrekt nieuwe gebieden in kaart te brengen door te experimenteren. Nederlands bekendste natuurkundige Robbert Dijkgraaf, die studeerde aan de Universiteit Utrecht en aan de Gerrit Rietveld Academie, houdt zich hiermee bezig.

Spectrum

In deze fase ontstaat een wijs spectrum dat in zijn vertakkingen lijkt op een droomlandschap. Iedere droom kent zijn eigen logos, zoals in Freuds Droomduiding. De masterstudent gelooft voor een moment in zijn eigen droom. Hij is in staat tot wat Coleridge aanduidt als the suspension of disbelief. Alles draait om uitstel van ongelof, fantasie wordt realiteit. De student kan zich hier nu in bewegen. Hij kan de personages die hij in zijn droomlandschap tegenkomt, leren kennen. Hij leeft in de verbeelding en hij is in staat daar in en uit te stappen. Hij kan zich concentreren op een open ruimte waar ervaringen worden geïntegreerd en omgesmolten.

Logos centraal

De masterstudent als creatieve wetenschapper beoefent nu een wetenschap, een logica van de onlogica. Hij gaat uit van vermoedens. Hij werkt vanuit het toeval. Hij experimenteert. Onderzoek begint en eindigt bij een systematisch zelfonderzoek. 'Inquiry', ter onderscheiding van 'research'. De masterstudent

leert de wereld te benaderen vanuit een hoger standpunt. Hij is eindeloos op zoek naar alpha en omega. Hij ontwikkelt een kunstige praktijk en onderzoek en maakt een stap op weg naar een theorie-van-alles. Dit realiseerde ik me voor het eerst toen ik werkte aan Adolescentie in Fictie: Caravaggio's verbeelding van de adolescent (2006).

Tot slot

Sculpturing the self in de masterfase is een scholingsweg die gericht is op het openen van het denken. De student treedt in contact met een eindeloos landschap, een planetair stelsel met allerlei complexe relaties, dat zijn weerga niet kent. In deze derde fase van mastering creativity - het didactische equivalent van art based learning - ontwikkelt hij als een filosoof een eigen innerlijke stem. Het creatief denken krijgt vorm, door zich over te geven aan mogelijke werelden waarin de werkelijkheid, klein en groot, zich openbaart als een oneindig gecompliceerd proces. Natuurwetenschap (kwantummechanica), sociale wetenschap (psycho-analyse) en geesteswetenschap (narratologie) vervlechten. De student wordt een Tarkovsky. Hij denkt buiten de grenzen van het zichtbare.

Afbeelding 4, Cage Series van Gerhard Richter

CAGE SERIES

Gerhard Richter

Brits dagblad The Guardian noemde de Duitse schilder Gerhard Richter (Dresden, 1932) de Picasso van de 21e eeuw. Terecht. Het bekendst zijn Richters fotorealistische werken (naar voorbeeld van Andy Warhol) die hij maakte in de jaren '60. Hij was docent aan de beroemde kunstacademie van Düsseldorf, samen met Joseph Beuys. Richter hecht grote waarde aan onderzoek. Hij werkt op een manier die doet denken aan jazz; de kunstenaar die systematisch improviseert.

Hij werkt in series, hij schildert laag na laag en borduurt hier telkens weer op voort uit onvrede met het behaalde resultaat. Hoe hij werkt wordt heel mooi zichtbaar in de Cage Series en de Bach Series. Voor Richter is kunst, nadat religie en filosofie aan belang van het toneel zijn verdwenen, de belangrijkste menselijke activiteit. De 20e eeuw was voor hem de tijd van de constructies. Hij noemt het informele de belangrijkste kwaliteit van de 21e eeuw. Een werkelijkheid waar we nog nauwelijks iets van weten

6. Leermeester

Post-graduate fase

Het beginnen aan een post-graduate is een uitermate belangrijke volgende fase in de levensloop, omdat de student na het behalen van zijn studie met het resultaat naar buiten treedt en als vrij beroepsbeoefenaar zijn eigen stem kan laten horen, bijvoorbeeld in een Doctorate of Arts (D.A.). Het onderwijs dat hij heeft genoten wordt tot as. De as is de humus waarin eenmaal buiten een pit kan worden geplant. Een pit die - afhankelijk waar hij terechtkomt - uitgroeit tot een boom. Na het vragen in de propedeutische fase, het waarnemen in de bachelorfase en het denken in de masterfase, ontwikkelt de student in de post-graduate fase een onvoorspelbare vorm van spreken.

Zingeving

De studie krijgt nu zin! De student keert terug naar de grot waar hij eens zat opgesloten om te vertellen over de echte wereld, niet die van de schaduwen. Hij verschijnt in een beroepsmatige context. In zijn handelen geeft hij blijk van een eigen betekenisvol verhaal. Het vakmatige meesterschap dat in de masterfase tot stand komt, evolueert nu tot een onafhankelijk leermeesterschap als wandering teacher. Luisteren metamorfoseert in denken en denken in spreken van de leermeester.

Spreken

In het organische, biografische proces van de creation of subjectivity maakt nu het creatieve denken plaats voor het zelfstandige spreken. Het creatieve handelen van de leermeester staat centraal. Hij gaat 'school maken'. De een doet dat binnen school, de ander buiten school. Van belang is dat de leermeester daarbij niet samenvalt met de 'professional', maar autonoom en authentiek vorm geeft aan zijn werk als vrije beroepsbeoefenaar.

Ironie

Denken is misschien nog een vorm van ernst maar het spreken van de leermeester vraagt om een voortdurende glimlach, een gevoel van betrekkelijkheid, ironie, aangaande het zelf en de wereld.

Een romantisch zelfbeeld kan ertoe leiden dat iemand als Faust gevangen blijft in een 'bovenwereld' van het eigen ego. Iets van deze ironische fase heb ik al getracht te beschrijven in het laatste deel van *In de schaduw van het kunstwerk: art based learning in de praktijk* (2012).

Humor

Een belangrijk menselijk vermogen dat past bij de leermeester is de humor. Humor is een belangrijk kenmerk waaraan hij zichtbaar wordt. Humor is iets geestigs, het vermogen om met een glimlach neer te kijken op het eigen aardse gestuntel van alle deelnemers, inclusief het zelf. Humor is een toonbeeld van leiderschap. Niet leiderschap in een sofistieke traditie maar leiderschap zoals Erasmus het beschrijft in *Lof der zotheid* (1509), een grootse ode aan de humor. Leiderschap zoals we dat tegenkomen in het werk van Cervantes, Kundera en Rorty.

Schrijven

Spreken en schrijven vallen van nu af aan steeds meer samen. Spreken dat vastligt. Spreken met commitment. De leermeester kan bevraagd of aangesproken worden op wat hij heeft gezegd en geschreven. De cirkel is nu rond. Door het 'school maken', door het maken van het proefschrift, als onderdeel van een kunstzinnig oeuvre. De belangrijke volgende stap is te letten op wat de effecten zijn van dit spreken en daar weer op in te spelen. Net zoals Richter steeds weer een nieuwe laag toebrengt. Belangrijk op het niveau waar de leermeester nu gekomen is, is zingeving. Richard Rorty beschrijft zingeving niet als een uniform begrip, maar als een creatief principe, de vormgeving van een eigen wereld.

Wandering teachers

Het nieuwe beroepsprofiel van wandering teacher dient zich aan: de autonome leermeester- kunstenaar die binnen instituties werkt, maar niet is vastgeklonken aan die instituties. Richter en Cage zijn goede voorbeelden. Net als Plato, Pico, Goethe, Nietzsche, Kierkegaard, Emerson, Benjamin, Barthes, Deleuze -

grote leermeesters, maar niet te vangen voor een prescriptieve schoolsetting. Nergens is me zo duidelijk geworden als in China dat deze manier van in het leven staan uiteindelijk een symptoom, een uitdrukking is van een onderliggende vrije levenshouding. De hedendaagse meester-kunstenaar kan alleen maar vertellen vanuit zijn autonome kracht.

Sociale sculptuur

Wandering teachers staan met elkaar in verbinding door een rizomatische constellatie, een hemisfeer die op meesterlijke momenten zichtbaar kan worden op een aangewezen plaats. Beuys noemt studeren en doceren op dit niveau een creatieve act, een vorm van sociale sculptuur. De leermeester ontwikkelt zich in relatie tot zijn omgeving. Ambachtelijkheid, artisticeit en wetenschap komen samen zoals in de Chinese I Tjing. De afzonderlijke elementen in het spel van chaos en orde krijgen betekenis. Kunst en wetenschap worden onderdelen van een sociale sculptuur. De leermeester bevindt zich aan de andere kant van de lijn. Het vak is niet langer leidend, maar het geactualiseerde sociale verband. De toekomst wordt tot gids.

Future Planet Design

De leermeester staat uiteindelijk in verbinding tot de diepere grond van het bestaan: het heilige, allesomvattende principe van het leven, van de amor spiritualis waar waarheid, goedheid en schoonheid samenvallen. In iedere cultuur, in elk geloof: alles draait om 'leven'. Overal wordt duidelijk dat de mens als scheppend kunstenaar van eminent belang is. Daarbij speelt educatie een belangrijke rol. Educatie die niet alleen is gericht op het ontwikkelen van vakmanschap en kunstenaarschap, maar ook op een wereldse dimensie die de persoon overstijgt en die mijn dierbare collega en vriend Gert Biesta omschrijft als 'coming into the world'.

Ethos centraal

Ethos, de maatschappelijke opdracht, is vanaf nu het sturingsprincipe waarbinnen de kunst als ambacht en wetenschap betekenis krijgt. Aristoteles' *Ethica Nicomachea* is het basiswerk. In deze fase is het tijd voor ethos als het geïnspireerde vrije spreken vanuit het goede (de opheffing van het lijden, aldus

Rorty). In het geval van Richter valt dit moment samen met het stoppen met doorborduren op een werk. De student heeft de wetenschap en de kunst leren kennen, maar merkt nu dat deze alleen betekenis hebben indien ze binnen een grotere zinvolle kosmische orde geplaatst worden. Ethos kan alleen maar bestaan bij de gratie van een verbinding met het hogere bewustzijn, waar vrijheid, gelijkheid en broederschap dienen samen te vallen.

Tot slot

Het proces van mastering creativity en sculpturing the self komt bij de l'uomo creativo tot een (voorlopig) einde. De creatieve wetenschap metamorfoseert in een creatieve daad. Iedere leermeester die zijn eigen school maakt, vertelt een eigen verhaal. Hij opent een wereld voor de ander: het publiek, de student, de collega. Het meditatieve genius van Plato valt samen met het wetenschappelijke genius van Aristoteles. De eerste fase van het leerproces was die van de menswetenschap (Plato). De middenstroom was het gebied van de vakdisciplines (Aristoteles). De derde stroom van het leerproces is die van de samenleving. De wetenschap van Plato, Aristoteles, Emerson, Nietzsche, Benjamin, Deleuze en de kunst van Da Vinci, Michelangelo, Pico, Kafka, Tarkovsky, Beuys vallen samen. De leermeester betreedt de wereld van de mens in opstand (Camus, 1951).

Afbeelding 5, First Floor Plan from Self-Portrait as a Building van Mark Manders

---

INHABITED FOR A SURVEY (FIRST FLOOR PLAN FROM SELF-PORTRAIT AS A BUILDING)

Mark Manders

Mark Manders (Volkel, 1968) studeerde tegelijk met Viktor & Rolf aan ArtEZ. Manders maakt deel uit van de serie Hollandse Meesters in de 21e eeuw en dat is niet voor niets. Zijn werk Room with a broken sentence is in 2013 uitgekozen als de Hollandse inzending voor de 55th Biënnale van Venetië. Manders kenmerkt zijn steeds uitdijende beeldtaal als visuele poëzie. Hij begon in 1986 met het werk Inhabited for a Survey (First Floor Plan from Self-Portrait as a Building), een sleutelwerk in zijn oeuvre. Hierin vertaalt hij het idee van het (poëtische) IK als architectuur.

Hij wilde met zinnen een zelfportret maken, maar kwam erachter dat woorden de complexe wereld niet konden dragen. Hij maakte daarom een afbeelding met schrijfspullen, schilderspullen en scharen zodat ieder naar eigen inzicht een gedachte kon construeren. Manders creëerde een complexe wereld die raakt aan de visie op educatie als didactische creatie, waarvoor ik bouwtekeningen maak als een vorm van research based art. Research based art zou ook een goede beschrijving zijn voor het werk van Manders.

7. Educatie

De Academie van de 21e eeuw is zichtbaar geworden als een plaats waar de student een individueel biografisch proces van beeldhouwen aan het zelf kan doorlopen. Een proces dat het pedagogisch-didactische handelen - het 'hoe' in plaats van het 'wat' - in het hart van de academie plaatst. Een leerproces wordt zichtbaar, van de propedeuse naar de bachelor naar de master en naar een doctoraat. Deze titels zijn geen lege hulzen. Zij geven uitdrukking aan de scholingsweg van de kunstenaar. Ze tonen ons de nieuwkomer, de aspirant, de kunstenaar en de leermeester. Een proces van building zoals dat ook tot uitdrukking komt in het werk van oud-ArtEZ student Mark Manders (Volkel, 1968). In *University 21: Creativiteit als Noodzaak* (2013) heb ik iets laten zien van deze esthetische opvoeding van de mens. Het is de weg van de grote meesters Tarkovsky, Beuys en Pasolini.

Propedeuse

De propedeuse is de eerste fase in het onderwijsproces en betekent oorspronkelijk vooropleiding. In mijn opleidingsconcept is het van groot belang om deze fase als de fase van vragen en oriënteren te beschouwen. De propedeuse fungeert als vooropleiding en legt een basis voor de eigenlijke opleiding. Een snelle beroepsgerichte insteek moet worden voorkomen in het eerste jaar.

Bachelor

Het aspirant-meesterschap in de kunsten betekent 'een vak leren' en vraagt om een heel praktische en vakmatige insteek. Waarnemen staat centraal. Het is in deze fase vooral van belang dat de student een nieuwe wereld hoort spreken. Iets daarvan proberen we voor het voetlicht te krijgen in drie lopende projecten aan de hogeschool Windesheim: Didactiek in de 21e eeuw (D21), de Creatieve Professional (SPH) en het Teachers College (Pabo).

Master

In deze fase van het opleidingsconcept gebruikt de student 'de kunst als wetenschap' als kennisbron. Intuïtieve, inspiratieve, imagatieve kennis komt samen. Centraal staan 21e eeuwse educatieve omgevingen waarin hoogwaardig leermeesterschap tot zijn recht kan komen. Leermeesters stellen de student daarbij vragen vanuit de toekomst. Echte leermeesters zoals Mieke Bal zijn veel tijd kwijt aan het exploreren van wat op ons afkomt, om van daaruit de geschiedenis opnieuw tot leven te wekken.

Post-graduate

Promoveren betekent 'school maken' vanuit een coherente visie die zich uitdrukt in een DA (doctorate of arts) of PhD (philosophiae doctor). De leermeester speelt op duizenden podia, docentschap wordt een performing art. Hij functioneert net als iedere kunstenaar als zelfstandig ondernemer. Deze fase voorbij kunst en wetenschap, in het gebied van de zingeving, heeft grote gevolgen voor mijn opvatting over educatie. Educatie voorbij kunst, wetenschap en design betekent dat we educatieve vormen moeten creëren waarin niet alleen de vakmatige kundigheid van de maker of de theoretische vermogens van de wetenschapper als intellectueel centraal staan, maar juist de existentiële zinvolle thema's van de vrije geest.

Arnhemse School als Onderwijsmodel

Het wordt tijd voor een herkenbaar 'Arnhems Onderwijsmodel' op basis van A21. Het benoemen van een eigen scholastieke traditie zoals we die ook kennen in wetenschappelijke instituten. Er ligt al een rijke historie binnen ArtEZ om op verder te bouwen. Een school voor omgevingskunst in de jaren '60 - '80. Een school die in de jaren '80 expliciet zocht naar ambachtelijkheid, theoretische verdieping en maatschappelijke zingeving. Een school die recht doet aan een lange traditie van leermeesters.

Tot slot

In het sectorplan kunstonderwijs met de titel Focus op Toptalent (2011) staat dat de doelstelling van kunstonderwijsinstellingen moet verschuiven van kwantitatief naar kwalitatief, dat masters en promoveren topprioriteit moet krijgen. Ik heb getracht duidelijk te maken hoe dit streven zijn rechtvaardiging kan vinden in een goed begrip van wat hoger onderwijs hoort te zijn. Niet het behalen van een papiertje maar het doorlopen van een scholingsweg.

Afbeelding 6, Van Gogh-Roosegaarde Bicycle Path, Daan Roosegaarde/ Heijmans

---

VAN GOGH-ROOSEGAARDE BICYCLE PATH

Daan Roosegaarde

Daan Roosegaarde (Nieuwkoop, 1979) is een geweldig voorbeeld van onderzoek, van research based art, als onderdeel van kunstonderwijs als scholingsweg. Hij laat ook zien dat leermeesterschap niet perse gebonden is aan leeftijd. Roosegaarde studeerde aan ArtEZ Enschede, was gast in het televisieprogramma Zomergasten en is nu nummer 5 op de lijst Duurzame 100 van dagblad Trouw. Roosegaarde wil met zijn techno-poetry de wereld verbeteren.

Hij heeft studio's in Waddinxveen en in Shanghai. Hij houdt zich bezig met de wereld waarin wij leven, hij maakt slimme snelwegen en poëtische fietspaden, met strepen die zichzelf overdag opladen en 's nachts licht uitstralen. Een goed voorbeeld is het fietspad in Nuenen, bij Eindhoven, dat door middel van ledverlichting en speciale lichtgevende verf op sprookjesachtige wijze licht geeft in de nacht, op een manier die doet denken aan de werken van Van Gogh, die hier ook woonde en schilderde.

8. Onderzoek

Tot slot wil ik nog iets zeggen over de kunst-eigen onderzoekmatige opdracht van de kunsthogescholen. Ik ga daarbij uit van de C-theorie, het idee dat creativiteit het verklarend beginsel is van het heelal, de theorie-van-alles. In In de schaduw van het Kunstwerk (2012) toonde ik hoe dit beginsel kan leiden tot het benutten van kunst als kennisbron. In Spreekende Objecten (2015) licht ik toe hoe dit kan leiden tot een creatieve wetenschap.

Onderzoek als ontdekking

De creatieve wetenschap is een onderzoeksweg. Deze kent een viertal stappen die in het A21-model achtereenvolgens worden opgebouwd, in verschillende fasen van de opleiding:

1. Aandacht voor het subjectieve in plaats van het objectieve (propedeutische fase)
2. Aandacht voor het afwijkende in plaats van herhaalbare (bachelorfase)
3. Aandacht voor het onlogische in plaats van het logische (masterfase)
4. Aandacht voor het unieke in plaats van de wet (post-graduate fase)

In het navolgende zal ik meer uitgebreid ingaan op het eigen karakter van ieder van deze vier fasen.

Intuïtie in de propedeuse

Onderzoek in de propedeuse is een intuïtieve daad gericht op inquiry. De student kan zijn inspiratie vinden in het trivium van de liberal arts. Je zou daarbij zelfs kunnen stellen dat het trivium - het gebied van de grammatica, de dialectica, en de retorica - als microkosmos van de onderzoeker in het centrum staat. Een dergelijk model kan enigszins houvast geven bij het oefenen in adequate vragen stellen. In deze fase is de docent iemand die opdrachten geeft.

Waarneming in de bachelorfase

Onderzoek in de tweede fase wordt een receptieve daad, gericht op een systematische uiteenzetting met een niet-herhaalbaar object. De student leert waar te nemen tot in de kleinste details. Hij heeft vooral aandacht voor het afwijkende. In Plato's Voetafdruk (2014) heb ik aangegeven hoe het ontwikkelen van een individueel core curriculum daarbij erg zinvol kan zijn. In deze fase is de docent iemand die aanreikt.

Logica in de masterfase

Onderzoek in de derde fase wordt een creatieve daad, gericht op het uitwerken van complexe systemen. Systemen die de student vervolgens uitwerkt tot eigen modellen. Deze modellen zijn de constructen op basis waarvan de student een mogelijke nieuwe wereld ontwerpt. Een wereld die de verschillende persoonlijke, professionele en sociale onderdelen met elkaar in verbinding brengt. In deze fase is de docent iemand die meedenkt.

Ethiek in de post-graduate fase

Onderzoek in de post-graduate fase is een existentiële daad. Het gaat niet meer alleen om het innemen van een standpunt maar om het moreel aanspreekbaar zijn op de aard en resultaten van zijn werk. Promoveren in de kunsten is daarmee als iedere menselijke activiteit op dit niveau een ethisch gegeven. De leermeester, de DA, heeft zich vragen gesteld, heeft een meditatieve weg doorlopen, heeft zijn plaats in de werkelijkheid bepaald en laat zich daar nu concreet op aanspreken. Kunst is daarmee niet vrijblijvend.

Arnhems Onderzoeksmodel

In 2014 werd de ArtEZ International Researchschool of arts and cultural education (AIR) opgericht. Deze onderzoeksschool wil een ontmoetingsplaats zijn voor onderzoekers in de kunsten. Het is een podium waar onderzoekers hun eigen werk inbrengen. Daarnaast wordt er gewerkt aan een serie kernteksten die een context bieden aan het eigen werk.

Tot slot

De biografische scholingsweg A21 leert ons te komen tot een positieve omgang met vrijheid, de opgave van de creatieve mens in de 21e eeuw. Het is een 'in the end' ethische opgave die samenvalt met een proces waar goedheid, waarheid en schoonheid samenkomen. A21 wordt daarmee een plek waar gewerkt kan worden aan een Future Planet-design.

Afbeelding 7, Travelling Concepts in the Humanities, Library of Eina

---

TRAVELLING CONCEPTS IN THE HUMANITIES: A ROUGH GUIDE

Mieke Bal

Mieke Bal heeft mij bovenal geleerd dat studeren een spel is, een liefde, een proces van kritisch en creatief zoeken in een onbekende ruimte. Een proces dat ik verder heb uitgewerkt als scientia creativa, een creativiteitstheorie, met methodes als art based learning, een didactiek als mastering creativity en een product

als research based art. Travelling Concepts in the Humanities: A Rough Guide (of Conceptos viajeros en las Humanidades: una guía de viaje) van Mieke Bal laat zien hoe hoger onderwijs, kunst en wetenschap met elkaar verknoot zijn en raken aan de toppen van het menselijk kunnen.

9. Slot

Ik heb geprobeerd in deze rede zicht te geven op A21, mijn visie te geven op wat een opleiding in de kunsten in de 21e eeuw behoort te zijn: een eigentijdse weg naar (leer) meesterschap. Studeren is daarin een scholingsweg die teruggaat op existentiële biografische vraagstukken, en in dialoog met een hedendaagse context, de wereld van nu, leidt tot fundamentele en praktische toepasbare antwoorden.

Het is een vorm van studeren waarin het ten onrechte gegroeide principiële onderscheid tussen kunstenaar en kunstdocent vervalt. Sterker nog, het is een opleiding waar kunstenaar en kunstdocent in elkaars verlengde liggen. Meesterschap wordt de volgende stap, na kunstenaarschap en vakmanschap.

Het is een eigentijdse variant op het oude gilde-systeem waar de student in dialoog met zijn leermeesters tot een vakmatige, persoonlijke en sociale ontwikkeling komt. De meester- kunstenaar die na een intensieve studie een volwaardige plek in kan nemen in de samenleving. De propedeuse, de bachelor, de master en het promoveren worden daarbij de uitdrukking van wat Gert Biesta aanduidt als een proces van groeiende volwassenwording; een groeiende praktische wijsheid (phronesis); de manifestatie van een mens die zich schoolt aan de kunsten.

Centraal bij dit alles staat het creatieve beginsel, met de kunsten als belangrijkste uitdrukking daarvan. Het creatieve beginsel als het alfa en het omega van het universum waar wij deel vanuit maken. Een raadselachtig beginsel dat zich uitdrukt in het werk van Michelangelo tot Bach en van Rothko tot Tarkovsky.

10. Nawoord

Het lectoraat kunst- en cultuureducatie is zich ervan bewust dat een lectorale rede vraagt om een praktische uitwerking, een duidelijke, meerjarige onderzoeksagenda en een daarbij passende herkenbare organisatie. Binnen het lectoraat kunst- en cultuureducatie hebben we een stevige organisatie op poten gezet, die ter beschikking staat voor vragen van binnen en buiten ArtEZ op het gebied van kunst- en cultuureducatie.

De onderzoeksagenda van het lectoraat kent een samenhangende structuur maar is tegelijkertijd continu in ontwikkeling. We onderscheiden, analoog aan het Maestro programma van het lectoraat Didactiek en Inhoud van de Kunstvakken van Windesheim, vier onderzoekslijnen:

- Inhoud: het ontwikkelen van een generiek wetenschappelijk kader voor de kunst- en cultuureducatie, met een uitsplitsing naar de diverse kunst-disciplines, gebaseerd op het ontwikkelen van (leer) meesterschap.
- Docentschap: het ontwikkelen van een theoretisch en praktisch hanteerbaar fundament voor de kunstdocentopleiding, bachelor en masters, waar de docent als performing artist centraal staat.
- Methoden en technieken: het ontwikkelen van pedagogisch-didactische methoden en technieken voor de docent in de kunsten, waar studenten vanaf de propedeuse gebruik van kunnen maken.
- Leeromgeving: het ontwikkelen van een (post-)graduate omgeving die bijdraagt aan de ontwikkeling van lerarenopleiders.

Medewerkers binnen het lectoraat kunst- en cultuureducatie zijn:

- Lector: Jeroen Lutters
- Visiting professors: Gert Biesta en Liora Bresler
- Programmaleider: Janeke Wienk
- Assistent: Véronique Steenmetser
- Projectleiders: Jillis Verbeek en Mascha Zijderveld
- Projectmedewerker: Ariane Vervoorn
- Postdoc: Nico de Vos
- Promovendus: Emiel Copini
- Stagiairs: Fabian Philippo, Inge Janssen, Willem van Wanrooij

Literatuurlijst en bronvermelding

- Bloom, H. (1997). *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*. 2e ed. Oxford en New York: Oxford University press.
- Bloom, H. (2003). *A map of misreadings*. New York: Oxford University press (Orig.pub. 1976).
- Aristoteles (1984). *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*. New Jersey: Princeton University Press.
- Biesta, G. (2014). *The beautiful risk of education*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Bollas, C. (1987). *The Shadow of the object: psychoanalysis of the Unthought Known*. London: Free Association Books.
- Camus, A. (2005). *De mens in opstand*. Amsterdam: De Bezige Bij. (Orig.pub. 1951)
- Deleuze, G. en Guatarri, F. (1998). *Rizoom*. Utrecht: Spreeuw.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class*. London: The Perseus Books Group.
- Freud, S. (1985). *De Droomduiding*. Meppel: Boom. (Orig.pub. 1900)
- Fromm, E. (1952). *De angst voor vrijheid*. Utrecht: Bijleveld.
- Joyce, J. (2014). *The Artist as a young man*. New York: Barnes & Barnes. (Orig. pub. 1916)
- Kaku, M. (2004). *Parallel Worlds*. New York: Doubleday.
- Leibniz, G.W. (1908). *The Monadology. In Discourse on Metaphysics, Correspondence with Arnauld and Monadology*. Chicago: Open Court.
- Lievegoed, B.C.J., (2003). *De levensloop van de mens*. Rotterdam: uitgeverij Lemniscaat. (Orig.pub. 1995)
- Lutters, J. (1999). *Het verloren paradijs van de adolescent*. Zeist: Indigo.
- Lutters, J. (2009). *De poëtische taal van de adolescent: over de schoonheid van het anders-zijn*. Antwerpen: Garant.
- Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk; art-based learning in de praktijk*. Antwerpen: Garant.
- Lutters, J. (2013). *U21: creativiteit als noodzaak*. Zwolle: Windesheimreeks Kennis en Onderzoek.
- Lutters, J. (2014). *Plato's voetafdruk*. Liberal arts en bildung in het hoger onderwijs. Zwolle: Windesheimreeks Kennis en Onderzoek.
- Lutters, J. (2015). *Sprekende Objecten*. Arnhem: ArtEZ press.
- Mikics, D. (2012). *The annotated Emerson*. Cambridge: Belknap Press.
- Nietzsche, F. (2003). *De vrolijke wetenschap*. Amsterdam: De Arbeiderspers. (Orig.pub. 1882)
- Taleb, N.N. (2013). *Antifragiel*. Amsterdam: uitgeverij Nieuwezijds.

- Mirandola, Pico della, (2008). *Rede over menselijke waardigheid*. Groningen: Historische uitgeverij.
- Plato, (1999). *Constitutie Politeia* Amsterdam: Athenaeum, Polak & Van Gennip.
- Russell. B. (2005). *A critical Exposition of the Philosophy of Leibniz*. London en New York: Routledge (orig.pub. 1900)
- Schiller, F. (2010). *Brieven over de esthetische opvoeding van de mens*. Amsterdam: Octavo Publicaties. (orig.pub. 1793)
- Spinoza, B. (2009). *Ethica ordine geometrico demonstrata*. London: Dodopress. (Orig.pub. 1693)
- Tarkovsky, A. (1991). *De verzegelde tijd*. Beschouwingen over filmkunst. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Rorty, R. (2008). *Contingentie, ironie en solidariteit*. Kampen: Ten Have.
- Whitehead, A.N., (1978) *Proces and Reality: An Essay in Cosmology*. New York: Routledge. (Orig.pub. 1971).

Bronvermelding afbeeldingen

- Afbeelding 1* fotograaf Herman Sorgeloos, <http://vti.be/en/node/8842>
- Afbeelding 2* still uit film Orlando van Sally Potter, uitgebracht door Sony Pictures Classics, <https://www.youtube.com/watch?v=gJIT5j9SEeY>
- Afbeelding 3* Tate Photography Ai Weiwei, <http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/unilever-series-ai-weiwei-sunflower-seeds>
- Afbeelding 4* Catalogue Raisonné: 897-1 Gerhard Richter, <https://www.gerhard-richter.com/en/art/paintings/abstracts/abstracts-2005-onwards-69/cage-1-13796/?p=1>
- Afbeelding 5* Tanya Bonakdar Gallery, New York; Zeno X Gallery, Antwerp, Mark Manders, http://www.domusweb.it/en/news/2014/02/21/cose_in_corso.html
- Afbeelding 6* Daan Roosegaarde/Heijmans, <http://www.dezeen.com/2014/11/12/daan-roosegaarde-van-gogh-bicycle-path-glowing-patterns-nuener-netherlands/>
- Afbeelding 7* still uit Conceptos viajeros en las humanidadesI, Library of Eina, Art and Design University Centre (Universitat Autònoma de Barcelona), <https://vimeo.com/45430389>

Deel II

Meesters

aan

het werk

Interviews Janeke Wienk

Inleiding

Aansluitend aan zijn lectorale rede heeft Jeroen Lutters een aantal meesters uitgenodigd om tijdens een masterclass hun visie op docentschap uit te werken binnen hun eigen discipline of vakgebied. De uitgenodigde meesters zijn allemaal verbonden aan ArtEZ; zij volgden er een deel van hun opleiding, ze werkten bij ArtEZ of doen dat nu nog, als docent, hoofd van een opleiding, lector, directeur of visiting professor. De keuze om niet alleen de lectorale rede uit te spreken maar daarnaast samenwerking te zoeken met de omgeving en het onderwijs, sluit aan bij de missie die het lectoraat zich heeft gesteld, namelijk om steeds de verbinding van theorie naar praktijk te maken, en vice versa.

Naar aanleiding van hun masterclasses op 23 januari 2015 heeft Janeke Wienk, programmaleider en researcher bij het lectoraat, met alle meesters tijdens een interview teruggeblikt op de lectorale rede en verder gesproken over hun visie op kunstenaarschap en docentschap in de 21ste eeuw. Dit waren rijke, gulle en inspirerende ontmoetingen waarin de meesters vertelden over de betekenis die meesterschap voor hen heeft, in relatie tot hun werk als docent of kunstenaar binnen en buiten ArtEZ. In elk gesprek opende zich een andere deur en werd er een nieuwe, eigen entree gevonden naar het veld dat Jeroen Lutters in zijn rede heeft beschreven. Bij sommige meesters spelen de eigen biografie en de meesters die zij zelf op hun pad vonden een cruciale rol. Anderen vinden hun meesterschap juist in het eigen vermogen om zich als lerende op te stellen. Soms zijn de cruciale ontwikkelingen en veranderingen in hun vakdisciplines, in de kunst of in de kunstopleidingen de motor voor het ontwikkelen van meesterschap geweest. Samen vormen de reflecties van de meesters een mooi palet dat de theorie direct aan de praktijk van de kunst verbindt, op een manier die eigen is voor het lectoraat van Jeroen Lutters.

Deze uitgave eindigt met de tekst die Lidewij Edelkoort voorafgaand aan de rede van Jeroen Lutters uitsprak. Zij introduceerde hiermee zowel de lector als zijn lectoraat, ons meenemend in de wondere wereld van de spons. Lidewij Edelkoort studeerde aan de modeafdeling van ArtEZ; zij was directeur van de designacademie in Eindhoven, heeft een vermaarde praktijk als trendforecaster en is bovenal vriendin van Jeroen Lutters.

Het lectoraat kunst- en cultuureducatie van ArtEZ is dankbaar voor ieders bijdrage aan de lectorale rede en aan deze publicatie en ziet uit naar een verder kennismaking en verdieping van de samenwerking met de meesters binnen en buiten ArtEZ.

Over meesterschap & educatie

Gert Biesta

Gert Biesta is professor Educatie aan de Brunel University Londen en als visiting professor verbonden aan het lectoraat van Jeroen Lutters bij ArtEZ. In zijn masterclass onderzocht hij kernprincipes die hij essentieel vindt voor goed onderwijs en de rol van de kunsten daarbinnen.

'Ik vind het een uitdaging om nieuw en anders over kunsteducatie te denken, op een manier waarbij zowel kunst als educatie serieus worden genomen. Ten aanzien van de kunst zie ik een verschuiving in de richting van cultuur. Kunst is misschien een onderdeel van cultuur, maar kunst en cultuur zijn zeker niet hetzelfde. Ten aanzien van educatie zie ik een verschuiving in de richting van leren en een tendens om de rechtvaardiging voor kunsteducatie meer en meer buiten de kunst te leggen - bijvoorbeeld de idee dat omgang met kunst je slimmer en creatiever maakt en dat dat belangrijk zou zijn voor de kenniseconomie.

De vraag wat kunst 'is' is een oneindige vraag. Maar

dat betekent niet dat er niets over te zeggen is. Wat kunst volgens mij doet en moet doen, is de menselijke existentie thematiseren. Kunst heeft een taak dingen 'moeilijk' te maken, lastige vragen te stellen, en ons daarmee wakker te houden. Hedendaagse kunst is daarbij interessant omdat het die uitdaging opneemt in relatie tot het hier en nu. Dit betekent dat ik hedendaagse kunst niet zie als kunst die op dit moment wordt gemaakt, maar als kunst die zich tot het heden probeert te verhouden.

Ook in de educatie gaat het mij om de menselijke existentie, om de vraag wat het betekent als mens te bestaan - wat direct ook

normatieve, ethische en politieke vragen in beeld brengt. Veel van het hedendaagse educatieve denken en doen lijkt de relatie met die vraag verloren te hebben. Dat komt vooral omdat educatie tegenwoordig veelal vanuit leertheorie wordt aangestuurd en niet vanuit educatieve theorie. Dan wordt educatie bijvoorbeeld gezien als informatieverwerking (leren, memoriseren, begrijpen, betekenis geven) of het verwerven van vaardigheden om in snel veranderende omgevingen te kunnen overleven.

Leven (existentie) en overleven zijn voor mij echter twee heel verschillende zaken die we niet met elkaar moeten verwarren. En leven kan in mijn optiek ook niet gereduceerd worden tot leren, begrijpen en betekenis-geven.

‘Mens-zijn heeft volgens mij iets te maken met de ervaring van aangesproken-worden...’

In dit soort theorieën wordt de mens ‘ego-logisch’ gedacht, als een eenzaam wezen dat zich al lerend en interpreterend probeert staande te houden in een omgeving die in principe als een bedreiging wordt gezien. Mens-zijn heeft volgens mij iets te maken met de ervaring van aangesproken-worden, met de uitdaging om op een volwassen manier in de wereld te zijn, dat wil zeggen in de wereld te zijn zonder jezelf in het centrum van de wereld te plaatsen. Kunsteducatie heeft daarom voor mij te maken met de vraag hoe ‘aan,’ ‘door’ en ‘met’ de kunst een volwassen in de wereld zijn mogelijk gemaakt zou kunnen worden. Het gaat om de vraag hoe kunst kan helpen die uitdaging zichtbaar, voelbaar en ervaarbaar te maken.’

Over meesterschap & mode

José Teunissen

José Teunissen is lector Modevormgeving bij ArtEZ. Zij beschouwt mode als een van de belangrijkste culturele fenomenen in onze visuele cultuur. José kijkt achter de kunstmatig veranderende modetrends en zoekt naar de diepere betekenis van veranderende sociale behoeften, nieuwe inzichten en concepten.

‘Een leermeester heeft de gave om in heel korte tijd te voorzien waar een student mee bezig is. Van daaruit kan hij of zij een aantal adviezen geven waarmee een student enorm opschiet. Je bent nooit voor iedereen een meester; waar sommige studenten veel baat bij hebben, hebben andere studenten dat helemaal niet. Meesterschap heeft ook altijd te maken met een aspect van herkenning tussen leermeester en student. Het moet ook een goede match zijn, meester en leerling inspireren elkaar.

In de lectorale rede van Jeroen Lutters herkende ik mijn eigen biografische ontwikkeling: als lector Modevormgeving heb ik

een beroep gekregen waarvoor ik nooit heb kunnen studeren. Ik ben er via een omweg gekomen, want hoewel ik altijd een fascinatie had voor mode, was het binnen een universiteit aanvankelijk helemaal niet mogelijk om mode te gaan studeren. Ik heb er wel aan gedacht om ontwerper te worden, maar ik wilde me juist graag theoretisch verdiepen. Ik ben toen Nederlands gaan studeren en bij Filmwetenschappen terechtgekomen, bij Eric de Kuiper. In hem herkende ik iemand die kijkt op dezelfde manier als ik kijk. Hij liet mij zien hoe ik beelden als vertrekpunt kon nemen, hoe ik uit beeld betekenis kon oppikken. Voor mij klopte het heel erg om daar te beginnen.

Mode heeft mij altijd gefascineerd omdat die na drie jaar steeds weer veranderde. Het is tegelijkertijd daardoor ook niet zomaar te beschrijven. Geïnspireerd door zijn manier van kijken heb ik aan Erik de Kuiper gevraagd of ik bij hem als hoofdvak Filmwetenschappen kon studeren. Hij heeft mij zeer gestimuleerd om die kant op te gaan, om de relatie tussen mode, literatuur, film en filosofie

te bestuderen. Hij was mijn leermeester, hij bracht mij op de plek waar mijn kracht en interesse liggen. Het is voor mij nu verrijkend dat ik binnen het kunstonderwijs voeling kan houden met wat er in de mode gebeurt. Ik ben niet alleen de leermeester, ik leer ook van studenten die met thema's komen die hen bezig houden en die dicht op de actualiteit zitten.'

'Een leermeester heeft de gave om in heel korte tijd te voorzien waar een student mee bezig is.'

Over meesterschap & theater

Dorien Folkers

Dorien Folkers studeerde aan de opleiding Docent Dramatische Vorming in Arnhem en deed de mimeopleiding in Amsterdam. Zij is hoofd Educatie bij Maas Theater en Dans en werkveldcommissielid van de ArtEZ master Kunsteducatie. Bij Maas ontwikkelde ze samen met theatermaker Moniek Merkx een vernieuwende, kunst-eigen aanpak voor educatie.

'Voor mij horen theater maken, lesgeven in theater of regisseren niet in aparte vakjes. Of je nu theater maakt, speelt, regisseert of doceert; de basis daarvoor wordt toch gevormd door hoe je in het leven staat. Dat sprak me ook aan in het verhaal van Jeroen Lutters: dat de manier hoe je in het leven staat de grondslag is van doceren en meesterschap. Didactiek wordt dan een vorm van kunst, niet gedacht vanuit één hokje maar juist vanuit de verbinding tussen disciplines. Vrijheid en plezier zie ik als de humuslaag voor lesgeven in kunst.

Bij Maas Theater en Dans maken we voorstellingen en maken we educatie, dat laatste is meer

docerend van aard maar bij beiden zijn we aan het creëren. Toen ik zelf op de kunstvakopleiding zat werd dat meer uit elkaar gehaald. 'Nu ga je lesgeven' en dan ging je het hebben over lesdoelen, kennis en vaardigheden. Alsof je ineens het doceer-vak bij jezelf moet opendoen, maar voor mij is dit hetzelfde proces. Bij Maas Theater en Dans doet Moniek Merkx als maker een onderzoek met spelers en dat levert een voorstelling op. Ik doe hetzelfde onderzoek in de vorm van educatie en maak hetzelfde proces door met het publiek, natuurlijk korter en meer gecompriemd, maar met hetzelfde artistieke proces als leidraad. Vragen stellen, uitdagen en verleiden om tot creëren te komen.

In lesbrieven uitleggen waar de voorstelling over gaat, dat hebben we nooit willen doen. Ik zie dat daar wel een grote verandering in gaande is; ervaren komt meer centraal te staan en begrijpen wordt veel breder opgevat dan alleen cognitief. Ik ben blij dat er de laatste tijd ook meer aandacht is voor embodied learning; hoe je iets kunt leren of begrijpen met je lichaam, door beweging en lichaamstaal bijvoorbeeld. Op die manier kun je dichterbij komen bij waar kunst over gaat, namelijk

over mens-zijn, je bestaan, je eigen geluk. Door kunst een plek te geven in het onderwijs hoop je dat kinderen ergens onderweg aangeraakt worden en een passie vinden die een aanknopingspunt kan zijn voor het leiden van hun leven.

Doceren is ook een vorm van zijn, ik ben niet anders als ik regisseur of speel of gewoon ben: als rondtrekkend docent probeer ik dit alles bij elkaar te brengen.'

'Vrijheid en plezier zie ik als de humuslaag voor lesgeven in kunst.'

Over meesterschap & dans

Gaby Allard

Gaby Allard is als danser opgeleid en werkt bij ArteZ als directeur Theater en Dans. Zij ontwikkelde ze de afgelopen twee jaar als researcher een innovatieve methode voor dans in het project Unpacking Performativity.

'Voor mij is de kern van goed docentschap dat je als docent ook laat zien dat je de rol van student kunt aannemen. Ik heb zelf een achtergrond als uitvoerend kunstenaar en ik geef nu leiding aan een faculteit, maar ik ben soms ook docent als ik in mijn werk op zoek ben naar hoe ik mijn leren en het leren van de mensen met wie ik werk, bij elkaar kan brengen. Dat verlangen naar leren is vaak ingegeven door een intrinsieke vraag, door oprechte nieuwsgierigheid, of door het feit dat ik nog geen standpunt weet. Ik zoek naar hoe ik mijn omgeving, mijzelf en ons gezamenlijk lerend vermogen kan inzetten om antwoorden te vinden.

Daarom voel ik me zo aangetrokken tot de werk- en leervormen die

worden gebruikt in urban dance: de basisvorm waarin urban dancers samenwerken en leren is de cirkel. In die cirkel doet iedereen gelijk mee, of je nu wel of niet in het midden stapt en daar bijdraagt. Alles en iedereen is voor elkaar zichtbaar; je kunt niet aan de kant staan, en niet níet meedoen. Als je in de cirkel stapt heeft jouw bijdrage alle aandacht, je staat dan ook op de plek om je expertise te vertegenwoordigen. Essentieel is dat in urban dance de 'biting rule' geldt: je mag iemand niet letterlijk quoten en zijn of haar beweging zonder meer kopiëren. Daardoor hoef je niet bang te zijn dat datgene wat je bijdraagt zomaar wordt overgenomen. Deze urban manier van werken lijkt veel op hoe jazzmusici op elkaar thema's of melodieën voortbouwen.

Ik heb de afgelopen twee jaar als researcher bij het ArtEZ lectoraat Theorie in de kunsten onderzoek kunnen doen naar deze vorm van samen leren. Ik heb ontdekt dat in de cirkel elke vorm van hiërarchie ontbreekt en elke inbreng relevant is. Het mooie is dat dit een leer methode is die in abstracte termen in managementboekjes staat beschreven maar dat deze vorm van leren door een kunstpraktijk zelf is ingegeven.

Meesterschap is niet meer gebaseerd op het gegeven dat de meester degene is die het meeste weet, het gaat veel meer over het creëren van een platform en ruimte om wezenlijke vragen met elkaar te delen. Het is in mijn ogen veel interessanter om het vakmanschap, terwijl je het overdraagt, meteen ter discussie te stellen.'

'Voor mij is de kern van goed docentschap dat je als docent ook laat zien dat je de rol van student kunt aannemen.'

Over meesterschap & danseducatie

Netty van den Bosch

Netty van den Bosch is als danser opgeleid en werkt bij ArtEZ als hoofd van de opleiding Docent Dans. In haar opleiding vindt een succesvol experiment met nieuwe vormen van samenwerken en overdracht plaats.

'Wat ik spannend vond aan die dag van de lectorale rede, is dat het duidelijk werd dat er zo verschrikkelijk veel gaande is in de kunst en cultuur en dat we zoveel kunnen betekenen vanuit ArtEZ. Voor mij is het spannend om te onderzoeken hoe onze opleidingen zich kunnen verhouden tot het middelbaar onderwijs en de jongeren die daar zijn en willen bewegen. In plaats van hoge kunst in zwarte dozen na te streven, ligt onze missie echt bij die jongeren. We hebben heel lang gedacht dat we alles via formats en toetsplannen konden uitdrukken. Het hbo kunstonderwijs moest zich verhouden tot de rest van het hbo, maar wij kunnen juist een andere positie innemen. Meer vraagstellend, ruimte biedend, niet alles willen weten, wel kaders

scheppen maar totaal andere kaders. Onze jongeren komen van diverse culturen en achtergronden, hebben een andere mindset en ik zie het als een kans hen eerst een platform te geven en meer onderzoekmatig te werk te gaan.

In onze dansopleiding experimenteren we daarom ook met een laboratorium setting. Dit is ontstaan door een vraag van een alumnus, die graag wilde onderzoeken hoe urban dansers en academisch geschoolde dansers elkaar zouden kunnen ontmoeten en versterken. We zijn maar gewoon begonnen, met een groep studenten van de opleidingen Danser/Maker en Docent Dans. We brachten studenten samen in een werksetting van drie uur.

Ik kwam daar een paar keer binnen en zag dat er veel gebeurde, iedereen was betrokken. Terwijl mijn missie en zoektocht steeds is om jongeren te betrekken in het creatieve proces, zag ik dat dat daar gewoon gebeurde.

We zitten op een beginpunt van iets nieuws. In de afgelopen twintig jaar is er in het beroep docent Dans zoveel gebeurd waarbij we alsmaar achter de feiten hebben aangelopen, en op dit moment zijn we klaar om samen met de docentopleidingen een visie op de toekomst te ontwikkelen. Het Physical

Dynamics laboratorium is een ruimte om te experimenteren en we onderzoeken momenteel hoe we deze methodiek verder de opleiding in kunnen brengen. Bij ballet blijf je altijd vanaf de zijlijn kijken - 'o wat knap' - maar deze laboratorium setting maakt je nieuwsgierig, betreft je en zet je aan om uit eigen beweging mee te doen.

Meesterschap is dat we kunnen herkennen wat nodig is en de aansluiting maken tussen de huidige generatie en onszelf en onze opleidingen.'

'Wat ik spannend vond aan die dag van de lectorale rede, is dat het duidelijk werd dat er zo verschrikkelijk veel gaande is in de kunst en cultuur en dat we zoveel kunnen betekenen vanuit ArtEZ.'

Over meesterschap & architectuur

Ko Jacobs

Ko Jacobs is directeur van ArtEZ Academie van Bouwkunst. Vanuit zijn achtergrond als architectuurhistoricus onderzoekt hij aan de hand van vier thema's het spanningsveld tussen het toekomstgerichte karakter van ontwerpen en de historische gerichtheid die architectuur evenzeer eigen is.

'Kijkend naar de opbouw van het verhaal van Jeroen Lutters vormt de architectuuropleiding een uitzondering. De meeste van onze studenten hebben eerst Bouwkunde gestudeerd op de HTS, waar ze vooral een technische bacheloropleiding kregen. Terwijl ze daar geleerd hebben om gestructureerd en projectmatig te werken, worden deze studenten tijdens onze masteropleiding Architectuur als het ware eerst weer gedeprogrammeerd om de vrijheid van ontwerpdenken te stimuleren. Hier begint voor hen een nieuw traject, met een voorbereidende fase die lijkt op de propedeutische fase uit Jeroens rede. Vooral het leren vragen stellen is een belangrijk aspect van die voorbereiding.

Wij organiseren hiervoor bijvoorbeeld pleinbijeenkomsten, waar studenten experimenteren en hun ervaringen uitwisselen met externe gastdocenten. Studenten voelen soms een groot verschil tussen hen en de meesters; door deze bijeenkomsten leren ze met hun vragen naar voren te komen.

Meesterschap in architectuur zie je natuurlijk bij een aantal sterarchitecten, zoals Rem Koolhaas. Hij heeft bij Harvard een aantal interessante projecten met studenten gedaan, waar eveneens interessante publicaties uit zijn voortgekomen, maar dit staat toch redelijk ver van onze studenten af. In onze opleiding werkt het heel goed dat docenten hun eigen onderzoeksvragen

meenemen naar de opleiding. Eén van onze docenten studeerde eerst natuurkunde, daarna architectuur en verdiept zich nu in een eigen promotietraject in de fenomenologische benadering van architectuur. Hij weet zijn eigen theoretisch onderzoek heel goed operationeel te maken voor onze studenten. De route die deze docent in zijn loopbaan heeft gevolgd, vormt een uitzondering, maar het werkt heel goed om iemand die onderzoek doet aan boord te hebben.

Het merendeel van onze docenten heeft een eigen beroepspraktijk. We zoeken naar architecten die in hun werk een beeldende, specifieke kwaliteit hebben en die zich verbonden voelen met kunst.

'In onze opleiding werkt het heel goed dat docenten hun eigen onderzoeksvragen meenemen naar de opleiding.'

Bij de meeste ateliers werken we met koppels van docenten. Dit zorgt voor wisselwerking en soms ook voor functionele verwarring, omdat beide docenten iets verschillends zeggen. Architectuur en interieurarchitectuur zijn vakgebieden die raken aan heel veel andere gebieden; voor meesterschap heb je heel veel kennis nodig. Ik vind het interessant om te zien dat onze docenten deze kennis, die in het ontwerponderwijs vaak impliciet en ontdekkend wordt overgedragen, steeds meer expliciet kunnen verwoorden. Want dat hoort zeker bij het meesterschap dat de studenten moeten verwerven: het vocabulaire om hun overwegingen en ontwerpbeslissingen te duiden.'

Over meesterschap & jazz

Michiel Braam

Michiel Braam is pianist, componist, bandleider en hoofd ArtEZ Jazz & Pop. Michiel toert met zijn bands over de hele wereld en meestal maken masterclasses deel uit van die reizen.

'Jeroen had het over plezier en vrijheid. En mijn verhaal gaat erover dat je als muzikant ook plezier hoort te hebben en dat je je vrij moet voelen om alles te gebruiken wat je maar wilt. Belangrijk thema in mijn masterclasses zijn tekortkomingen, deficiënties. Als ik het over meesterschap heb, heb ik het vooral over het omarmen van je deficiënties. Niet iedereen denkt daar vanzelfsprekend aan, voor mij is dat een logische koppeling. Billie Holiday zou volgens klassieke maatstaven een zangeres van niks zijn, ze heeft weinig in klassieke muziek standaard toepasbare skills, maar: ze heeft een eigen stem, en daardoor is ze een fantastische zangeres. Niet overal als vanzelfsprekend inzetbaar zijn, maar moeten zoeken naar persoonlijke oplossingen zet

aan tot creativiteit. Mijn eigen muzikantschap heeft daar ook mee te maken. Omdat ik heel veel deficiënties heb, in mijn vingerzetting bijvoorbeeld, ga ik op een andere manier over het toetsenbord dan de boekjes aanraden. Mede daardoor vertel ik met mijn muziek een eigen, persoonlijk verhaal. Als ik lesgeef spreek ik nooit over een algemeen ambacht, ik belicht juist het belang van persoonlijke keuzes.

Meesterschap is in deze tijd veranderd ten opzichte van vroeger. Ik zag een filmpje van een jongen van veertien jaar die 'Dance' speelde, dat Theo Loevendie in 1986 schreef voor Vera Beths. Het was toen een moeilijk stuk voor haar, en deze jongen speelde in 2009 hetzelfde stuk met groot gemak.

De algemene norm van virtuositeit is enorm opgetrokken, muzikanten van nu kunnen in technisch opzicht veel meer dan vroeger.

Vera Beths kon dat stuk technisch minder goed spelen, maar dat maakt haar niet een minder boeiende muzikant. Zij had meer meesterschap. Ze stak haar nek uit en nam bewust een risico, en daarvan zijn veel voorbeelden. Neem alleen al de premières van later toonaangevende stukken als *Sacre du Printemps* of *De Staat*. Er ging veel fout, maar het wás goed. Omdat de betrokkenen een urgente behoefte hadden een persoonlijk verhaal te vertellen.

Tegen alles in. Die urgentie is, als puntje bij paaltje komt, het enige wat er toe doet.

Mijn Bik Bent Braam heeft 26 jaar bestaan en uit louter eigenwijze muzikanten. Ik was soms al blij dat ze allemaal tegelijk inzetten. Toen ik een keer een workshop gaf met het repertoire van BBB, klonk het meteen goed samen; die muzikanten konden heel goed lezen en waren getraind in sectiespel. Het is echt heel knap als je muziek perfect kan spelen, maar de samensmelting van eigenwijsheid maakt het voor mij meestal boeiender.'

'Als ik het over meesterschap heb, heb ik het vooral over het omarmen van je deficiënties.'

Over meesterschap & theorie in de kunsten

Peter Sonderen

Peter Sonderen is lector Theorie in de kunsten bij ArtEZ. Vanuit zijn achtergrond als kunsthistoricus onderzoekt hij de functie die theorie voor de praktijk van kunstenaarschap heeft. Zijn lectoraat verzorgt naast onderzoek ook het Honours Programme van ArtEZ, een verdiepend, discipline-overstijgend onderzoeksprogramma voor bachelorstudenten.

'Het begrip meesterschap dat Jeroen Lutters plaatst in de context van de 21e eeuw, ben ik in eerste instantie tegengekomen in heel traditioneel georiënteerd onderwijs, vooral in Duitsland. In het Duitse systeem kun je in het kunstonderwijs toelating doen bij een kunstenaar en word je vervolgens door hem of haar als jouw meester opgeleid. In Nederland is het kunstonderwijs veel democratischer georiënteerd. Een student ontwikkelt zijn eigen meesterschap door een keuze te maken uit docenten waar hij wat mee kan, of niet. Dit meesterschap is gebaseerd op jezelf openstellen en confronteren met verschillende invloeden.

Ik vind het interessant om te zien hoe kunstenaars en studenten door het ontmoeten en bestuderen van andere domeinen dan hun eigen discipline, de wetten, regels en stellingen van juist die eigen discipline diepgaander ontdekken. Theoretische concepten spelen daarin een uitermate belangrijke rol. Ik heb bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het begrip performativiteit in het werk van beeldend kunstenaar Marina Abramovic. Een sleutelmoment in één van haar performances is het moment waarop tot het publiek doordringt: 'als wij niet ingrijpen, overleeft ze dit niet'. De toeschouwer wordt zich bewust op een drempel te staan tussen

de voorstelling en de eigen werkelijkheid. Hij beseft dat hij zich kan onttrekken aan ingrijpen in de performance. Representatie wordt daarmee presentatie. Dit gegeven speelt op dit moment in meerdere kunst disciplines. Het gevaar van conceptualiseren is dat het daarmee als 'bemeesterd' beschouwd wordt, maar een kenmerk van echt meesterschap is juist ook dat je je weer laat 'ontmeesteren'. De status en de rol van theorie verandert hierdoor en ook de eigen artistieke praktijk.

Mijn eigen rol als leermeester heeft te maken met het benadrukken van het vinden van de eigen kracht van studenten. Ik heb zelf een aantal jaren op een kunstacademie gezeten en ben daarna kunstgeschiedenis gaan studeren. Een leidmotief voor mij is om die twee gebieden, theorie en praktijk in de kunsten, die teveel gescheiden zijn geraakt, opnieuw te verbinden.'

'Een student ontwikkelt zijn eigen meesterschap door een keuze te maken uit docenten waar hij wat mee kan, of niet.'

Over meesterschap & design

Floris Schoonderbeek

Floris Schoonderbeek is als productontwerper bij ArtEZ in Arnhem opgeleid. Hij verwierf bekendheid met uiteenlopende designproducten en -projecten. Design thinking is wat hij doet en van daaruit onderzoekt hij wat dat betekent in het kader van meesterschap.

'Als docent begeleid ik heel persoonlijk. Als ik met studenten werk vraag ik me ook af: 'Wat is je relatie tot je ouders, vanuit welke positie ben je hier binnengekomen, was je een boerenzoon uit Friesland of een dochter van een architect?' Ik herken het gevoel van vriendschap als basis, waar Jeroen Lutters over sprak. Van veel van mijn vrienden heb ik les gehad en/ of ik heb hen lesgegeven. Na vier jaar bij ArtEZ ben ik verdergegaan, als wandering teacher eigenlijk; ik ben op verschillende opleidingen gaan lesgeven zoals Landschapsarchitectuur bij Van Hall Larenstein en bij de Academie van Bouwkunst van Amsterdam.

Als student vond ik het storend dat er zo sterk in materiaal en objecten werd gedacht: ga je lampen, keramiek of schoenen ontwerpen? Het gaat voor mij veel meer over het ontwikkelen van een mentaliteit en houding. Je ontwikkelt een visie, maar die visie moet je zelf ook zijn, je gaat je er ook naar gedragen. In projecten kijk ik of ik me er persoonlijk toe kan verhouden. Het elektrisch rijden bijvoorbeeld, dat is niet alleen een opdracht geweest maar ook een geloof. Ik ga het theoretiseren, ik zoek er mensen bij en probeer de beweging in een bepaalde richting te krijgen. Ik maak alleen dingen omdat ik denk dat de omgeving er beter van wordt, fysiek en sociaal, van kleine tot grotere

schaal. Ik ben altijd bezig om een toegevoegde waarde zoeken; om de wereld en leefomgeving leuker, comfortabeler, maar ook duurzamer te maken. Het is wel gek dat er nog steeds mensen zijn die puur om smaak blijven ontwerpen, hoewel mooie dingen altijd welkom zijn natuurlijk.

Als ontwerper vind ik het belangrijk ook te sturen op goed opdrachtgeverschap. Het is mijn verantwoordelijkheid om stil te staan bij de beweegreden achter de vraag. De opdrachtgever is vaak zelf al lang aan het nadenken geweest en in de opdracht zit vaak al heel veel

invulling. Ik probeer tot een kern te komen en het resultaat is dat ik altijd mee wil doen met de opdrachtgever. Niet alleen een opdracht binnenhalen en uitvoeren, maar participeren. Dit brengt ook een bepaald soort opdrachtgevers op mijn pad. Ik bemoei me met de reden achter hun vraag, ik moet ze meenemen en duidelijk maken waarom ik al die dingen wil weten.

Ik voel me soms eigenlijk meer een scenarioschrijver dan een ontwerper. Ik werk niet vanuit een bepaald handschrift. De mentaliteit is voor mij drager van de collectie, niet het handschrift.'

'Je ontwikkelt een visie, maar die visie moet je zelf ook zijn, je gaat je er ook naar gedragen.'

Over meesterschap & de werkplaats typografie

Armand Mevis

Armand Mevis is grafisch ontwerper en hoofd van de Werkplaats Typografie van ArtEZ. De WT is een masteropleiding op het gebied van grafisch ontwerpen, waarin onderzoek centraal staat. Naast zijn werk bij ArtEZ werkt hij bij ontwerp bureau Mevis & Van Deursen.

'Toen ik in 1987 afstudeerde aan de Rietveldacademie als grafisch ontwerper, zag het vakgebied van grafisch ontwerpen er totaal anders uit. In tegenstelling tot toen, hebben jonge ontwerpers nu veel meer controle over het maakproces, dankzij computers en digitale printers. Toen ik studeerde was het heel moeilijk om je voor te stellen hoe iets eruit zou komen te zien. Teksten werden buiten de deur gezet, je schetste met de hand een letterbeeld dat je voor ogen stond, het was vooral plak- en knipwerk. Het vinden van publiek is nu ook makkelijker dankzij die nieuwe technieken en internet, je bent onafhankelijker

en kunt vrijwel zonder belemmering auteur, redacteur, ontwerper of uitgever zijn.

Los van deze ontwikkelingen die een aantal aspecten van ontwerpen makkelijker hebben gemaakt, zijn het type opdrachten die Linda van Deursen en ik krijgen, veel complexer geworden dan vroeger. We hebben onze praktijk verplaatst van kleine, controleerbare opdrachten naar grotere en minder controleerbare opdrachten. De context waarin we werken is gegroeid van lokaal naar nationaal naar internationaal, waar we geconfronteerd worden met andere zienswijzen, andere

culturen, andere ideeën over wat grafisch ontwerpen is. Daarop moeten wij andere antwoorden formuleren dan vroeger.

Desondanks heeft mijn houding binnen mijn werk dezelfde basis gehouden. Ik stel mezelf continu de vraag: wat moet het antwoord zijn, wat vind ik er zelf van? Ik heb geleerd om te vertrouwen op mijn eigen stem, mijn taal en intuïtie, dat ik ergens kan komen waar een ander niet kan komen.

Vanuit deze houding probeer ik ook als docent studenten weg te houden van paden die anderen al gegaan zijn. Bij studenten ontbreekt soms juist het

vertrouwen, zij hebben misschien eerst voorbeelden nodig. De term meesterschap die Jeroen Lutters introduceert, vind ik weliswaar geen fijne term, maar ik begrijp wel wat hij ermee bedoelt. Als je eenmaal een bepaalde expertise hebt, heb je ook vanzelfsprekend de rol dat je dingen overdraagt. Ik zal niet snel tegen mijn studenten zeggen hoe ik denk dat het moet. Ik wil niet mijn opgebouwde kennis op die manier overdragen. Mijn rol als begeleider schuilt in het feit dat ik kan zien wat iemand aan het doen is, of het goed gaat of niet en dat ik daarin kan bijsturen wanneer ik denk dat het misgaat.'

'Ik stel mezelf continu de vraag: wat moet het antwoord zijn, wat vind ik er zelf van?'

Over meesterschap & beeldende kunst

Rinke Nijburg

Rinke Nijburg volgde de opleiding Docent Beeldende Kunst en Vormgeving van ArtEZ en verwierf als beeldend kunstenaar vele prijzen en stipendia. Naast zijn kunstenaarschap geeft Rinke ook les bij ArtEZ. Zijn docentschap heeft zich parallel aan de ontwikkeling van zijn oeuvre als beeldend kunstenaar ontvouwen.

'Het heeft vast met mijn fascinatie voor de mystieke stromingen in de grote religies te maken dat ik een belangrijke parallel zie tussen het afsterven van het ego en het lesgeven aan een postmoderne academie of hogeschool voor de kunsten. Het is eigenlijk een soort topsport om mijn eigen 'kunstenaarsego' en mijn artistiek-inhoudelijke opvattingen volledig tussen haakjes te zetten, om alle verbeeldingskracht en denkkraft als docent in te zetten om mijn studenten verder te helpen. Ik vind het een erg sympathiek spel om aan het begin van een opleiding net te doen alsof ik als docent wel een groot ego hebt en het wel allemaal weet, zodat de student maximaal leert, om

diezelfde student wat later in de tijd te laten ontdekken dat het bijna allemaal wind was. Op weg naar de eindbestemming, ergens onderweg, komt de pelgrim erachter dat de gids eigenlijk helemaal niks wist en overal aan twijfelde. Zo kan de vrije ruimte van de verbeelding en het denken geheel bezet worden door de geest van de student zelf en niet door die van mij, de docent. De student kiest de te lopen route. Carl Gustav Jung zou het ongeveer zo zeggen: 'Een mens, een student, moet worden wie hij of zij ten diepste allang is.' In de oren van sommigen klinkt dit misschien vaag en wetenschappelijk onverantwoord. Daarom heb je als docent en mental coach ook een

bijzonder heldere en analytische kop nodig om niet via de omweg van de mystiek alsnog een goeroe te worden.

In mijn ogen is één van de grootste fouten die we in het onderwijs kunnen maken in de komende periode, de oude, analoge media steeds meer in de marge te drukken, vanuit de gedachte dat de jeugd van tegenwoordig vooral achter een beeldscherm zou moeten en willen zitten. In de praktijk van het kunstonderwijs zie ik nog altijd dat de meeste academiestudenten 'maken met de handen' als

cruciaal ervaren. Het spelen met water en zand zit vanaf de oertijd in ons bloed en in de genen. Ik vind het fijn dat men voor dat type leren een hippe term heeft bedacht: embodied learning.

Een mens zonder lichaam is slechts een dolende ziel. Dat de autonome kunsten het vrijdenkende, kloppende hart van elke hogeschool voor de kunsten zouden moeten zijn, hangt hier nauw mee samen. De autonome kunsten zijn niet beter of slechter dan welk ander orgaan dan ook, maar haar taak is een heel specifieke: vrij denken.'

***'Carl Gustav Jung zou het ongeveer zo zeggen:
'Een mens, een student, moet worden wie hij of
zij ten diepste allang is.'***

PROFIRERA

van het precambium tot de dag van morgen

Lidewij Edelkoort

Er leven meer dan achtduizend soorten en nog steeds worden nieuwe variaties gevonden, ze behoren tot de oudst bekende dieren. Fossielen gaan 580 000 jaar terug in de tijd. Ze vormen een stam van het dierenrijk. Het zijn primitieve meercellige wezens die in het zeewater drijven en leven in alle oceanen ter wereld maar soms ook in zoetwaterrivieren. Ze vangen hun voedsel door water te filteren.

De sponzen zijn ontdekt als weinig mobiele maar multi-cellige wezens die leven door het opzuigen en verplaatsen van water. Zij bestaan uit verscheidene geheimzinnige kamers die allen met elkaar in verband staan. Meanderend als onze hersenen. Deze volwassen wezens hebben een motoriek die eigenlijk alleen een soort onschuldige stuiptrekkingen zijn en die het water kanaliseren waardoor ze surplusstoffen kunnen afscheiden om verstopping te voorkomen. Het zijn dieren met lichamen die gebouwd zijn met inwendige kanalen die

ervoor zorgen dat het water door ze heen kan vloeien waardoor ze kunnen zwemmen, zich voeden en voortplanten. Ze bewaren een constante flow van water om ook te zorgen voor de aanvoer van zuurstof en om afval af te voeren. Een ingenieus organisme.

Toen ik nadacht over deze inleiding en vooral ook over Jeroen Lutters als mens, kwam direct het woord spons in me op. Als geen ander is Jeroen bij machte om ideeën, gedachten, stellingen en geschiedenis te amalgameren en 'op te sponzen' met zichtbaar

genot. Een gesprek, een film, een interview, een schilderij, een foto, een gebaar, een stuk muziek zijn allen de dagelijkse voeding van onze erespons van vandaag. Hij neemt het allemaal schijnbaar klakkeloos op maar is inwendig bezig met kiezen en verdelen, weggooiden en verwerken, combineren en hybridiseren.

De flexibiliteit van zijn verschillende lagen geeft de spons de souplesse om te remodelleren, waardoor deze wezens hun gestalte kunnen aanpassen gedurende hun hele leven om maximaal profijt te trekken van de lokale stromingen en condities. Die plooibaarheid herkennen we ook in deze man, het gemak waarmee hij verbanden legt en de empathie voor de ander staan garant voor een vloeiend leven vol ontmoetingen, avonturen, instituten en studenten.

Sponzen hebben als waterbeesten een groot regeneratief vermogen. Elke cel heeft de mogelijkheid uit te groeien tot een nieuwe spons. Jezelf opnieuw uitvinden is één van de belangrijkste karaktertrekken van Jeroen. Ik ken hem eigenlijk pas vrij kort, we hebben elkaar ontmoet tijdens M°BA, dus nog geen twee jaar geleden. Toch heb ik in die korte tijdspanne al gezien dat hij zichzelf minstens drie keer gemuteerd heeft. Een creatief talent.

Fragmenten van sponzen kunnen verwoest worden door de golven. Ze gebruiken hun mobiliteit om zichzelf opnieuw vorm te geven, te hechten aan een juiste plek, om dan het leven weer opnieuw op te bouwen. Ook een duidelijk Lutters-talent. Als tegenslag hem dreigt te verwoesten, is hij bij machte om zichzelf te kanaliseren en opnieuw richting te geven, zich opnieuw ergens anders te hechten en weer op te bloeien.

Als ze jong zijn zwemmen ze nog lustig rond, als volwassenen worden ze meer statisch en hechten zich uiteindelijk aan een rots. Dit is wel helemaal Lutters. Dat hij van lokale stromingen profijt trekt en eindelijk zijn kamp heeft gekozen wordt bevestigd door de beweging naar Arnhem en zijn nieuwe positie als lector en inspirator, hier bij ArtEZ.

In zeker opzicht kan een sponsdier beschouwd worden als een kolonie van cellen en niet als een individu. Inderdaad heeft Jeroen inmiddels het individu achter zich gelaten en deze dag zal laten zien dat hij als een echte 21e-eeuwer bezig is met empathie en samenwerking. Want ook sponzen zijn beroemd voor hun brede belangstelling voor samenwerkingsverbanden met anderen. Soms om verborgen te blijven onder het zeegras, soms om voeding te verkrijgen van

zeeschelpen, soms om garnalen te verbergen en te verdedigen zodat die als hun bunker kunnen dienen. Ook hier is het weer Lutters ten voeten uit. Hij zal nooit een project alleen ingaan en zorgt eerst voor een brede basis zodat hij voedingsbodem creëert voor te beginnen. Samenwerking zal in de komende jaren in zijn leven nog bijzonder belangrijk worden en ik zie hem in staat om verschillende scholen en universiteiten met elkaar te verbinden.

Sponsdieren zijn wisselend mannelijk en vrouwelijk. De meesten sponzen functioneren zelfs als beide sexen en spelen een soort rollenspel. Grappig genoeg gaat de vergelijking spons/Jeroen ook hier zelfs op. Het is zelden dat een man tegelijkertijd ook vrouw is en vice versa. Maar het is aangenaam om dit soort nieuwe specimen te ontmoeten dat de sexen beiden kent, beiden beleeft en beiden uitdraagt. Het accepteren van de vrouwelijke genen in de man heeft iets heel comfortabels want het neemt een stuk van het hanenbestaan weg. Het zorgt ook voor een vaderschap waar de man evenveel bezig is met de opvoeding als de vrouw. Opnieuw een 21^e eeuwse mutatie van de rol van de man. We zien dit goed aan zijn kinderen, aan het team.

Sommige sponzen zijn er trouwens al vroeg bij en starten met de seksuele activiteiten als ze slechts enkele weken oud zijn. Klinkt je dat niet bekend in de oren, Jeroen?

Al vroeg gebruikten Europeanen zachte sponzen voor vele doeleinden, onder meer om drank in te dragen of juist als waterfilters, als schoonmaakmiddel, verfaanbrenger en als een discrete vorm van contraceptie. De spons werd al honderden jaren gebruikt als padding om pantser en helmen te beveiligen maar ook om kleding nieuwe vorm te geven, meer schouders, bredere mouwen, een dikke buik, de zogenaamde embonpoint. Studentenvoer voor nieuwe vorm!

De huishoudspons is een gedroogd sponsdier en daardoor een praktisch instrument. Het is een schoonmaakmiddel dat zeer goed water kan opnemen, waardoor de spons opzwellt wat voorkomt dat het water weer terugvloeit. Het water zit gevangen in de spons totdat het vocht er met macht uit wordt gewrongen. Is Jeroen ook een huishoudspons? Jazeker! Hij kan onregelmatigheden absorberen en verwijderen, ergens anders die negatieve energie kwijtraken. Hij zorgt voor een schone lei om zijn punten precies aan ons voor te leggen. Hij heeft mentaal zijn schoolbord altijd

al schoongesponsd. Het Franse spreekwoord «passer l'éponge» oftewel «de spons erover» is hier ook van toepassing, deze lector heeft een grote gave om conflictsituaties even met rust te laten om dan vervolgens de spons erover te laten gaan, alles is vergeven en vergeten.

Het woord spons kan eventueel ook duiden op een echte zuiplap, maar dat is nu helaas niet meer van toepassing.

Het wat naïeve Nederlandse Wikipedia stelt dat wat een spons heet, hoort bij een zeem. Dan vraag ik me af, is Jantien inderdaad Jeroens zeem? Zacht, dun, soepel, in staat om veel te absorberen, klappen aan te kunnen, de watervloed van Jeroen te kanaliseren, zijn problemen op te zuigen en weg te nemen, de rust van het platte vlak terug te brengen, de transparantie van het glas te introduceren en hem een heldere spiegel voor te houden. Inderdaad veel van de camaraderie die het paar deelt, zou je kunnen duiden als de communicerende vaten van spons en zeem.

De spons en zijn microscopische endosymbionten worden nu onderzocht als mogelijke bron voor medicijnen die een brede reeks ziektes zou kunnen

bestrijden, waaronder kanker. Hun medische potentieel huist in de sponzen zelf en kan aangewend worden om virussen, bacteriën, schimmels en tumoren te controleren. In de homeopathie worden al lang elixers bereid uit de spons, die gebruikt worden voor chronische astma en hardnekkige verkoudheid. En omdat het sponzenlichaam bij elkaar gehouden wordt door een soort jelly gemaakt van collageen, zou het me niet verbazen als we binnenkort dure gezichtscreme kunnen kopen om er altijd jong uit te blijven zien. Wellicht wordt de spons dus zelfs een tendens!

Beste mensen, collega's en studenten, dit sponsachtige wezen zal jullie in de komende jaren veel kunnen geven. Veel compassie en creativiteit, observatiemethoden en interpretatie-ideeën, vriendschap en vreugde over alles wat nog mooi is binnen onze maatschappij. Wring hem uit, haal er alles uit, gebruik hem ten volle. Deze spons heet namelijk ook Charlie.

En Robin, misschien maak jij dit weekend een sponge cake?

*Lidewij Edelkoort
Arnhem, 23 januari 2015*

Colofon

Meesterschap in de 21e eeuw
A21: een hedendaagse scholingsweg aan de kunsten
Dr. Jeroen Lutters
Lectoraat kunst- en cultuureducatie ArtEZ

ISBN/EAN: 978-90-823703-0-0
Fotografie cover: Sanne Zurné
Ontwerp en lay-out: Simons en Boom
Druk: Rikkenprint

Dit is een uitgave van ArtEZ lectoraat kunst- en cultuureducatie. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Publicatierechten van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie zijn geregeld met Pictoright Amsterdam.

Niets van deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

April 2015
www.artez.nl

